

ҺАГШНРТ
ӨГЧӘХ
ДӨҢЦЛ

БЕМБӘН ҺУЧА

НӘӘРҮЛЖ БИЧЛҺНӘ ХУРАҢҺУ
1—4 классмуд

БЕМБӘН ҺУЧА

ҺӘӘРҮЛЖҢ БИЧЛҺНӘ ХУРАҢҺУ

1—4 классмуд

НЕМЖҢ ЯСГДСН 4-ч ҺАРЦ

ХАЛЬМГ АССР-ин УЛСИН
ЭРДМ-СУРҺУЛИН МИНИСТЕРСТВ БАТРАВ

ЭЛСТ
ХАЛЬМГ ДЕГТР ҺАРҺАЧ
1989

ББК 74.2614 Калм
Б 45

Б $\frac{4306020200-022}{М 126(03)-89}$ 49—89

МЕТОДИЧЕСК АХР ЦӘӘЛҺВР

Эклц **классмудын** сурһульчнрин амн үгин келлһинь болн бичлһинь өргҗуллһәр багшин көдлмшт дөң болх седвәр — эн хурацһун күслнь **мөн.**

Хальмг келнә кесг багшнрин сүв-селвгәр болн некврәр хурацһуд мана республикин эдл-ахун болн йиртмҗин, күч-көлс болн бичкдүдин ни-негн бәәдл үзүлгч амр келврмүд орулгдв.

Нәәрүлҗ бичлһн — бичкдүдин кел өргҗүллһнә, теднә ухани билгиг өөдлүллһнә һол көдлмшин негнь болҗана.

Умшснаннь, соцснаннь болн үзсн-шинҗлснәннь тускар, терүнәннь учр-утхинь чикәр нәәрүлҗ бичлһн эклц классмудын сурһульчнрин эрк биш күцәх некввр. Тер учрар багш сурһульчнрин үгин көрңгиг икдүлхин болн чикәр бичлһинь ясрулхин төлә эн көдлмшиг дацгин кенә.

Хурацһуд орсн келврмүд, статьяс, туульс класс болһнд салусалу бичгдв.

Нәәрүлҗ бичлһиг негдгч классг сурһулин җилин дарук өрәләс авн эклəд дасхҗ болхмн. Тиигхләрн, амр зәңгин тогтацд, зәңгин үгмүдин хоорндк залһлдаг йилһлһнд икәр оньган өгхмн. Терүнә төлә келврт кенә болн юуна тускар келгдҗәхиг, кедү зәңгсәс тер тогтсиг, зәңгд кедү үг бәәхиг йилһҗ медлһиг сурһульчнрт дигтәдаратаһар дасххмн. Терүг **кен?, юн?, ю кеҗәнә?, яһҗана?, ямаран?** гисн сурврмудын дөңгәр күцәҗ болхмн. Үлгүрнь. **Нарн һарчана.** Эн зәңгд — **юн һарчана?** гисн сурвр тәвгднә. Зәңгин үгмүдиг йилһҗ цәәлһлһнд — **юн?** (нарн), **яһҗана?** (һарчана) гисн сурврмуд тәвгднә. Терүгән дахулад, зәңгин чилгчд цег тәвдгиг, зәңгиг ик үзгәр эклҗ бичдгиг медүлхмн.

Ямаран чигн бичмр көдлмш кехәс урд белдврин көдлмш кегдх зөвтә. Үлгүрнь, үвлин бәәдл яһҗ шинҗлснә тускар сурһульчнрла күүндвр кехмн.

Күүндснәннь тускар цөн зәңгәр иигҗ бичхмн гиҗ, багш келәд, зәңгсән умшҗ өгхмн.

Үвл ирнә. Цасн орна. Киитн болна. Усн көрнә. Бичкдүд цасар наадна. Цанар дошна. Эс гиҗ классин самбрт иим сурврмуд бичхмн. **Үвлд юн орна? Усн яһна? Бичкдүд ю кенә? Юуһар наадна?**

Сурврмудыг сурһульчнрар умшулад, хәрүсинь келүлхмн **«Үвл»** гиж нерәдәд, келвриг тетрадьтнь бийсәрнь бичүлхмн.

Бас тер мет сурһульчнрин меддг аһурсна тускар (noxa, мис) иим күүндвр кехмн. **Кенәд мис бәәнә? Тер ямаран зүстә? Өдрт. сөөд ю кенә?**

Цааранднь терүгән сурһульчнрта хамдан нәәрүләд, дигтә-даратаһар келүләд, **«Мана мис»** гиһәд нерәдәд, тетрадьтнь бичүлхмн.

Диг-даран уга зәңгсиг диг-дарандиь орулж бичлһәр бас кәдлмш кехмн. Ямаран чиги келврт зәңгс дигтә-дарата болдгин тускар багш түрүләд келж өгәд, сурһульчнрар классин самбрт бичәтә зәңгс умшулхмн.

Модн дотр чон үзж. Көвүд моднур одж. Тедн һарад зулж. Ковүд чонас әәж. Чон цааран зулж.

Келврт кедү зәңг бәәхинь сурһульчнрар йилһүлхмн. Тедн ямаран дигтә-даратаһар бичгдхинь келүлхмн, тетрадьтнь бичүлхмн.

Хойрдгч, һурвдгч болн дөрвдгч классмудт нәәрүлж бичлһиг цаарандиь гүүдүлж кехмн. Эн классмудт нәәрүлж бичлһиг сурһулин жилин эклцәс авн дасххмн. II класст 30—45 үгд, III класст 45—60 үгд, IV класст 70—80 үгд күргж бичүлж болхмн. Дәкәд болхла, бичҗәх зәңгснь олн болх зөвтә. Классин самбрт текстин сурврмудынь, эс гиж зураһинь бичхмн. Үлгүрнь, намрин тускар келвр умшж өгәд, сурһульчнр бийснь шинжлсинь келүләд, иим сурврмуд классин самбрт бичхмн.

Зунд ямаран? Ода ямаран цагв? Намрт юн орна? Юн көдлнә? Модна хамтхасн яһна? Өдр, сө ямаран болна?

Эн сурврмудт сурһульчнр нежәһәд зәңгәр хәрү өгх зөвтә. Нәәрүлгдж бичгдхләрн, иим келвр болж һарх.

Зунд халун болна. Ода намр ирв. Намрт хур орна. Киитн сальки көдлнә. Модна хамтхасн унна. Өдр ахрдна, сө утдна.

Күүкдт медгдм бичкн, амр келврәр бас нәәрүллһ бичж болхмн. Түрүләд багш тер келврән сәәнәр умшж өгәд, учр-утхинь сурһульчнрта хамдан цәәлһәд, эс медгдсн үгмүдинь классин самбрт бичәд, чикәр бичлһинь цәәлһхмн. Келврт сурһульчнрар шин (оңдан) нер өгч болҗана. Үлгүрнь, дора өггдҗәх келврт нер ухалулж өгүлхмн.

Модн дотр кермн бәәж. Кермн модна көңгл дотр кевтж. Моднур бичкдүд иржь. Тедн кермниг бәрж авч. Терүгән гертән авч иржь. Тернь һарт ижлдж.

Кермн, көңгл, ижлдж гисн үгмүдиг классин самбрт бичәд цәәлһж өгхмн.

Сурһульчнр багшин дөңгәр зура кедг даслһнд зург зура сәәнәр ирлцнә. Бичүлх келврән, үлгүрнь, **«Әәмтхә аңһуч»**, багш умшж өгәд, терүнә учр-утхар күүндвр кехмн. **Ямаран зургуд зурж болх? Кедү зург зурж болх? Түрүләд ю зурхмб? Цаарандиь ю зурхмб?**

Сурһульчнрин келсиг багш чикләд ашлчкад, урдаснь белдҗ авсн зургудан үзүләд, зура келгүлхмн. **Аңһуч модн дотр. Аюла харһлһн. Аюһас зуллһн. Аюг мекллһн.** Зург болһнд кедү, ямаран зәңг бичхинь сурһульчирар давтулҗ келүләд, келвриг бийсәрнь бичүлхмн, умшулад шүүхмн.

Келвриг әңг-әңгәр хуваһад, әңг болһнднь нер өглһн, келврин учр-утхиг, зәңгсин хоорндк залһлдаг сурһульчнрт медүллһн — бас сән эв-арһ. Үлгүрнь, **«Әәмшгтә хаалһар»** гидг келвриг иим һурвн әңгд хуваҗ болхмн: **1. Уулын җим хаалһар. 2. Әәмшг үзгдлһн. 3. Ухата мөрд.**

Зәңгин үгмүдин учр-утхиг, теднә залһлдаг сурһульчнрт медүллһнд ахр зәңгсиг делгрүлҗ бичүллһн — бас чинртә көдлмш. Түрүләд 2—3 үгәс тогтсн онц амр зәңгиг делгрүләд бичүлхмн. Үлгүрнь. **Мана школ.** Эн зәңгд ямаран үгмүд немҗ болхин тускар күүндвр кехмн, сурһульчнрар келүлхмн. **Мана школ йир сәәхн. Мана школ селәнә дунд бәәнә.**

Цааранднь амр ахр келврин зәңгсиг делгрүлҗ бичлһиг дасхмн. Үлгүрнь, иим келвриг делгрүләд бичүлхмн.

Нарта өдр билә. Хойр күүкн моднур одв. Салькн көдлв. Үүлн һарв. Хур орв.

Немгдҗ бичгдсн үгмүдин учр-утхар күүндвр кехмн, теднә чинринь йилһхмн.

Зәңгин тогтациг, зәңгин үгмүдин чинриг болн таарлтыг медүллһәр эн хураңһуд дамшлтын олн зүсн янзта көдлмш өггдв. Тедниг олзлхларн, сурһульчнрин амн үгиг өргҗүллһнд, чикәр келлһиг ясруллһнд багш икәр оньган өгхмн. Тер цагт нәәрүлҗ бичлһн сән болх зөвтә.

Удан эгштә болн давхр хадврта үгмүдиг чикәр келдгиг болн бичдгиг сурһульчнрт дасхлһнд багш оньган даңгин өгәд бәәх зөвтә. Тедниг дуңцулгч үгмүдәр, талдан утхта үгмүдәр дамҗулҗ медүлҗ болхмн. Үлгүрнь, **ав—аав, кер—кеер, ул—уул, болһн—боллһн, келһн—келлһн.** Бас тер мет җөөлн болн хату эгшгүдтә, дуута болн дүлә хадврмудта үгмүдиг чикәр келлһнд болн бичлһнд оньган өгхмн.

НЕГДГЧ КЛАСС

ЗӘҢГИН ҮГМҮДИН ТААРЛТ

МАНА ШКОЛ

Мана школ хойр давхр. Эргндь нигт модн урһна. Цецгүд бас урһна. Классин хорас сарул. Мана класс йир сән. (20 үг.)

Үгмүд: давхр, нигт, сарул, эргндь, класс.

Сурврмуд:

1. Тана школ ямаран?
2. Эргндь юн урһна?
3. Тана класс ямаран?

Селвг. Эн келвриг багш умшж өгх, сурһульчнрар келүлх, тетрадьтнь бичүлх.

МАНА КЛАСС

Класст юн бәәнә?
Класст кен сууна?
Мана класс ямаран?

Эн сурврмудыг классин самбрт бичх. Сурһульчнрар умшулад, хәрүсинь келүлх, тетрадьтнь бичүлх. **Класст партс болн самбр бәәнә. Зургуд өлгәтә бәәнә. Сурһульчнр сууна. Мана класс ик болн сарул.**

Селвг. Зәңгин эклцд ямаран үзг бичдгинь, чилгчднь ямаран темдг тәвдгинь сурһульчнрар цәәлһүлх.

ОКТЯБРЯТНР

Мана класст цуг бичкдүд — октябрятнр. Тедн ни-негн бәәнә. Хоорндан дөң болна. Октябрятнр сәәнәр сурна. Көдлмш кехдән тедн дурта. (19 үг.)

Селвг. Зәнгсиг классин самбрт бичәд, сурһульчнрар умшулад келүлх, тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь олулад, дораһурнь татулх (**хоорндан, сәәнәр**).

НАМР

Ҟиитн намр эклв. Сальки чаңһар улөжәнә. Намрин үүрмг хур орҗана. Моддас шар хамтхасд унҗана. Шовуд дулан һазрур нисҗәнә. (19 үг.)

Селвг. Зәңгсиг классин самбрт бичх. Сурһульчнрар умшулх, тетрадьтнь бичүлх.

НОХАН КИЧГ

Таня школас хәрҗ аашла. Хаалһ деер нохан кичг сууҗ. Таня терүг гертән авч ирв. Ааһд үс кеҗ өгв. Бешин өөр унтулв. (23 үг.)

Селвг. Зәңгсиг классин самбрт бичх. Сурһульчнрар умшулх, тетрадьтнь бичүлх.

ЭЛСТИН МОДН

Элстин эргнд модн урһна. Терүг әмтн Элстин модн гиҗ нерәднә.

Хаврин цагт модн көкрҗ сәәхрнә. Дотрнь олң зүсн шовуд җиргнә. (22 үг.)

Үгмүд: сәәхрнә, нерәднә, җиргнә.

Сурврмуд:

1. Элстин эргндк модн ямаран?
2. Тер модн дотр юн бәәнә?

Селвг. Ҟелвриг умшҗ өгәд, күүндвр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

ЦУРХ

Үкрдә гидг заһсиг цурх бәрҗ идхәр седнә. Тегәд усиг бутхачна. Тер хоорнд заһсчнр шүүгүл татна. Цурх шүүгүлиг үзхш. Заһсчнрт тер бәргднә. (22 үг.)

Үгмүд: цурх, үкрдә, шүүгүл, бутхачна.

Сурврмуд:

1. Цурх ю бәрҗ идхәр седҗ?
2. Усиг цурх яһҗ?
3. Ҟенд тер бәргдҗ?

Селвг. Зәңгсиг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд бичүлх.

ХУЛҺНС

Боодгин көвәд хулһнс бәәҗ. Хавр ирнә. Цасн хәәлнә. Усн гүүнә. Хулһнсин нүкиг усн авна. Хулһнс өөдм һазрур һарна. (19 үг.)

Сурврмуд:

1. Хулһнс альд бәәҗ?
2. Яһад тедн өөдмүр һарч?

Селвг. Зәңгсит умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, тетрадьтнь бичүлх.

МИИСИН КИЧГ

Ээҗ стол деер утц оркв. Тенд миисин кичг бәәлә. Утцинь пол деер унһав. Долдалад наадв. Утцн оралдҗ одв. Ээҗ миисиг көөв. (23 үг.)

Үгмүд: утц, миисин, долдалад, оралдҗ.

Сурврмуд:

1. Ээҗ стол деер ю үлдәҗ?
2. Миисин кичг утциг яһҗ?
3. Ээҗ кичгиг яһҗ?

Селвг. Зәңгсиг тетрадьтнь бичүләд, удан эгшгүдтә үгмүдинь олулх.

ҺАЛУД

Бичкдүд шовудын хашаһур одҗ. Тенд һалуна һууҗмулмуд хәләҗ. Санл нег һууҗмул бәрәд авч. Һалун дәврҗ, Санл һарад зулҗ. Һалун көөлдҗ. (21 үг.)

Үгмүд: һууҗмулмуд, дәврҗ, зулҗ, көөлдҗ.

Сурврмуд:

1. Бичкдүд альдаран одҗ?
2. Тедн ю кеҗ?
3. Һалун Санлыг яһҗ?

Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрар умшулад, келүләд, тетрадьтнь бичүлх.

УСНД ӨӨМЛҺН

Халун өдр билә. Көвүд һолд өөмхәр одв. Һолын усн сәәхн цегән. Көвәһәрнь урһсн модн уснд үзгднә. Көвүд уснд өөмнә. (21 үг.)

Үгмүд: өөмхәр, көвәһәрнь, цегән.

Сурврмуд:

1. Ямаран өдр бәәҗ?
2. Көвүд өөмхәр альдаран одҗ?
3. Һолын усн ямаран бәәҗ?
4. Көвүд ю кеҗ?

Селвг. Зәңгсиг умшулад, зураһар тетрадьтнь бичүлх.

САГ КЕРӘ

Керә хот хәәһәд һарв. Хаша деер ирәд тер суув. Һазрт кевтсн мах үзв. Керә махиг шүүрв. Керәг ноха шүүрхәр седв. Керә бәргдхш. (24 үг.)

Сурврмуд:

1. Керә альд ирҗ сууҗ?
2. Керә ю үзҗ?
3. Керәг ноха яһҗ?

Селвг. Зураһар тетрадьтнь бичүлчкәд, удан эгшгүдтә үгмүдинь дораһурнь татулх. Меддг шовудын нердиг келүлх.

ТҮРҮН ЦАСН

Цасн орхиг би күләҗ бәәлəв. Цанан белдəд авчклав. Нег өрүн серхлә, һазр цаһан. Цасн көл дахад наалдад бәәнә. Бидн наадвидн. (22 үг.)

Үгмүд: цаһан, серхлə, наалдад.

Сурврмуд:

1. Бичкдүд үвлд ю белдҗ?
2. Цасн кезә орҗ?
3. Һаза ямаран болҗ?
4. Бичкдүд ю кеҗ?

Селвг. Зәңгсиг умшулад, зураһар тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь олулх.

ХУР

Бидн заһс аңнхар һолур ирүвидн. Генткн салькн көдлв. Һолын усн дольгарад бәәв. Үүлн харлад һарч ирв. Хур шуугад орв. Усна көвәд күртлән, норвидн. (23 үг.)

Селвг. Зәңгсиг классин самбрт бичх. Сурһульчнрар умшулад келүлх. Багшин дөңгәр зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

ЭВРӘ БОЛН ШИШЛҢ НЕРД

МОД СУУЛҺЛҺН

Дорҗ Санҗ хойр күрзәр нүк малтна. Санл Церн хойр мод суулһна. Петя Балм хойр суулһар ус зөөнә. Күүкд моднд ус кенә. (23 үг.)

Сурврмуд:

1. Кен нүк малтна?
2. Кен мод суулһна?
3. Кен ус зөөнә?
4. Кен моднд ус кенә?

Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрар умшулад, зураһар тетрадьтнь бичүлх. Эврә нердинь дораһурнь татулх, ямаран үзгәр бичгддгинь цәәлһүлх.

ТҮРҮН КИЧӘЛ

Юраг Зоя серүлв: «Школд одх цаг болчкв». Юра байртаһар серәд босв. Хувцан адһҗ өмсв. Зоя терүг класст күргв. Тенд терүнә үүрмүд ирчкҗ. Тедн ода — сурһульчнр.

Тиигҗ Юра Гагарин школд орв. (32 үг.)

(В. Синицын.)

Селвг. Зәңгсиг классин самбрт бичәд умшҗ өгх. Сурһульчнрар умшулад — кенә тускар келгдҗ бәәхинь цәәлһүлх. Зура кеһәд, келвриг тетрадьтнь бичүлх, эврә нердинь дораһурнь татулх.

МӨҢК҆ҺАЛЫН ӨӨР

Герой-балһсн Волгоградын ик талвңд мөңк һал шатна. Тенд өрүн болһн 8 часла күндтә харулчнр зогсна. Тедн — йосн автоматмуд бәрсн дөрвн көвүн. Хөрн минут болад, тедниг сольна. (30 үг.)

(М. Ефетов.)

Селвг. Зәңгсиг классин самбрт бичәд, умшж өгәд, сурһульчнрар умшулад, тетрадьтнь бичүлх. **Талвң, мөңк, харулчнр, күндтә** гисн үгмүдиг цәәлһж өгх.

ШОВУД АЛЬД ҮВЛЗДВ?

Намрар шовуд дулан һазрурниснә. Тенд киитн болхш, цасн орхш. Хавртнь тедн мана һазрур хәрү нисж ирнә. Энд тедн өндглнә. Һуужмулмудан өскнә. (25 үг.)

Сурврмуд:

1. Намрт шовуд альдаран ниснә?
2. Тенд ямаран?
3. Хәрү тедн кезә нисж ирнә?
4. Мана һазрт тедн ю кенә?

Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрар умшулад, келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Мана һазрт үвлздг шовудын нердиг келүлх.

ЧИНДҺД

Мана школд чиндһд бәәнә. Өдрт тедн ноһан деер наадна. Сө болхла, тедн гертән орна. Бидн селгәдәр тедниг асрнавидн. (19 үг.)

Сурврмуд:

1. Чиндһд альд бәәнә?
2. Өдрт тедн яһна?
3. Сөөд тедн яһна?

Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрт умшж өгәд, умшулад, тетрадьтнь бичүлх.

КОЛХОЗИН МАШИН

Колхоз шин автомобиль хулдж авч. Автомобиль аашхиг бичкдүд соңсж. Тедн селәнә захд һарад тосж. Колхозин шофёр бичкдүдиг машиндән суулһад наадулж. (22 үг.)

Сурврмуд:

1. Колхоз ю хулдж авч?
2. Бичкдүд автомобилиг альд тосж?
3. Шофёр бичкдүдиг яһж?

Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрар умшулад, келүләд, тетрадьтнь бичүлх.

ӘӘМТХӘ КӨВҮН

Бичкн Бадм моднур одж. Тенд сарҗцнсн о сонсж. Арһул гетәд хәләж. Ут чиктә аң кевтсиг үзж. Бадм терүнәс әәж. Тернь туула бәәж. (24 үг.)

Сурврмуд:
1. Бичкн Бадм альдаран одж?
2. Модн дотр ю үзж?
3. Бадм яһж?

Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрар умшулад, келүләд, тетрадьтнь бичүлх.

УХАТА ЗАН

Нег герт зан бәәж. Тер йир ухата бәәж. Экнь көвүһән занын өөр үлдәж. Көвүн мөлкәд холд һарна. Зан терүг өргәд авч ирнә. (24 үг.)

(«Пионерск үнн» газетәс.)

Сурврмуд:
1. Зан альд бәәж?
2. Зан ямаран бәәж?
3. Көвүг зан яһж хәләдг бәәж?

Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрар умшулад, келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Занын тускар күүндвр кех.

МИС БОЛН ЗАРА

Санан кеерәс зара авч иржд. Тернь моһлцград кевтж. Мис ирәд, зараг көләрн көндәж. Миисин көлнь хатхгдад өвдж. Тер әәчкәд зулж. (23 үг.)

Үгмүд: моһлцград, кеерәс, хатхгдад, зара, әәчкәд.

Сурврмуд:
1. Санан кеерәс ю авч иржд?
2. Зара яһж?
3. Мис зараг яһж?

Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрар умшулад, келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Заран тускар күүндвр кех.

ХУЛҺН МЕКЛӘ ХОЙР

(Тууль.)

Кезәнә бәәж. Хулһн мекләә хойр нәәж болж. Тедн эләһәс нег-негән харсдг бәәж.

Нег дәкж тедн ноолдж. Тедниг элә авад йовж одж. (24 үг.)

(«Туульсин хураңһу» дегтрәс.)

Үгмүд: нәәҗ, харсдг, ноолдҗ, элә.
Сурврмуд:
1. Хулһн меклә хойр яһҗ бәәҗ?
2. Тедн яһад әәмшглә харһҗ?
Селвг. Туулит умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, тетрадьтнь бичүлх.

ТУУЛАН КИЧГ

Намрин цаг билә. Цаһала Нарн хойр наадҗ йовҗ. Тедн туулан кичг үзҗ. Терүнә көлнь хуһрха бәәҗ. Бичкдүд туулаг авч ирәд эмнҗ. (23 үг.)
Сурврмуд:
1. Ямаран цагла Цаһала Нарн хойр моднур одж?
2. Тедн модн дотр ю үзҗ?
3. Кевүд туулаг яһҗ?
Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрт умшҗ өгәд, келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Эврә нердинь олулх.

ХУРТ БӘРГДЛҺН

Зуна халун өдр билә. Бичкдүд мод орла. Тенд зер-земш түүлә. Генткн үүлн һарв, һал цәклв. Хур асхад орв. Бичкдүд сег дор орв. (24 үг.)
Сурврмуд:
1. Ямаран өдр бәәҗ?
2. Бичкдүд альдаран одҗ?
3. Генткн юн болҗ?
4. Бичкдүд яһҗ?
Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрт умшҗ өгәд, келүләд, тетрадьтнь бичүлх.

ОЛНА ДӨҢГӘР

(Тууль.)

Шорһлҗн буудя олҗ авч. Тернь йир күнд бәәҗ. Шорһлҗн буудяг көндәҗ чадхш. Тегәд үүрмүдән дуудна. Үүрмүднь ирәд дөң болна. (21 үг.)
Үгмүд: шорһлҗн, буудя, үүрмүдән, дөң.
Сурврмуд:
1. Шорһлҗн ю олҗ авч?
2. Буудя ямаран бәәҗ?
3. Кен терүнд дөң болҗ?
Селвг. Зәңгсиг сурһульчнрар умшулх. Зураһар тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь дораһурнь татулх.

МЕКТƏ АРАТ

Аратыг нохас көөнə. Арат көшəд ирнə. Нохас аратыг бəрн гиһəд йовна. Арат гентки кевтəд одна. Нохас шурүндəн давад одна. Арат босад, шарлҗнур орна. (25 үг.)

Үгмүд: шурүндəн, шарлҗн, көшəд.

Сурврмуд:

1. Аратыг нохас яһж?
2. Арат нохасиг яһж меклҗ?

Селвг. Зəңгсиг сурһульчнрар умшулад келүлх. Нег зүсн үгмүдинь тетрадьтнь бичүлх.

КЕРМН

Кермн ө-шуһу модн дотр бəəҗ. Кичгүдтəһəн тер модна көңглд бəəҗ. Нег дəкж көвүд моднур ирҗ. Тедн кермнə кичгүдиг шитлгəр асрҗ. (21 үг.)

Үгмүд: кермн, ө-шуһу, көңгл, кичгүдтəһəн, шитлгəр.

Сурврмуд:

1. Кермн альд бəəҗ?
2. Көвүд альдаран одҗ?
3. Кермнə кичгүдиг юуһар асрҗ?

Селвг. Келвриг умшҗ өгəд, келүлəд, тетрадьтнь бичүлх.

ТӨӨРЛҺН

Нег көвүн мод орҗ. Модн дотр төөрнə. Сө болна. Өөрхнд һалын герл үзнə. Тернь маначин гер бəəҗ. Манач көвүг гертнь күргҗ. (22 үг.)

Үгмүд: төөрч, герл, манач, һалын, өөрхнд.

Селвг. Зəңгсиг сурһульчнрар умшулад, келүлəд, тетрадьтнь бичүлх. Һал гисн үгин хүврлтиг цəəлһх, ы үзгин бичлһиг йилһх.

ХАВРИН ӨРҮН

Салькн уга номһн өрүн. Теңгрт үүлн уга. Нарн улаһад һарна. Деер, аһарт, торһа шовун җиргнə. Мал кевтрəсн босна. Əмтн көдлмштəн һарна. (23 үг.)

Үгмүд: торһа, җиргнə, кевтрəсн, аһарт.

Сурврмуд:

1. Теегин бəəдл өрүнд ямаран?
2. Мал яһна?
3. Əмтн яһна?

Селвг. Зəңгсиг умшҗ өгəд, сурһульчнрар келүлəд, тетрадьтнь бичүлх.

ЗАРА

Вова зара үзж. Зара көвүг үзчкәд, моһлцград кевтж. Вова зараг гертән авч иржд. Герин шуһуд овалһата альмн бәәж. Терүг зара орн дор зөөһәд хураж. (25 үг.)

Үгмүд: зара, моһлцград, шуһуд, овалһата, зөөһәд.

Сурврмуд:

1. Зара альд бәәж?
2. Вова зараг яһж?
3. Зара ю кеж?

СЕДВӘРТӘ БИЧКДҮД

Сурһульчнр төмрин күш цуглулж. Бадм хуучн таз олж авч. Лёня төмр төгә авч иржд. Нарн йорал уга хәәс авч иржд. Тер төмрин күшиг заводур йовулж. (27 үг.)

Сурврмуд:

1. Сурһульчнр ю цуглулж?
2. Кен ю авч иржд?
3. Альдаран терүгинь күргж?

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгәд, зураһар бичүлх. **Төмрин күш** гисн үгиг цәәлһж өгх.

МИНИ ҮР

Церн — мини үр. Бидн нег класст сурнавидн. Хоюрн нег партд суунавидн. Церн ончта сәәнәр сурна. Зург бас сәәнәр зурна. (21 үг.)

Сурврмуд:

1. Чини үр кемб?
2. Сурһулян тер яһж сурна?
3. Бас ю кеж чадна?

Селвг. Зәнгсиг умшж өгәд, сурһульчнрар келүлх. Дарунь сурврмудыг самбрт бичәд, сурһульчнрар келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Түрүн зәңгин үгмүдт җөөлн болн хату эгшгүдинь олж темдглх.

ШААЗҺА

Алг-алг шаазһа
Алд-делм сүүлтә.
Өрүн эрт ирнә,
Оньдин намаг серүлнә.

Сүүлән сарсалһж өргәд:
— Сер-р-р, сер-р-р,— гинә.
Сөөлңкә дууһар дуулна,
Сергәж намаг босхна.

(Хальмг улсин фольклорас.)

Үгмүд: алг-алг, алд-делм, сөөлңкә, сергәж.

Сурврмуд:

1. ШааҺа ямаран шовун?
2. ШааҺа яҺж дуулна?

Селвг. Шүлгиг сурҺульчнрт умшж өгәд, учр-утхарнь күүндвр кех. Оларн дегц умшулад, тетрадьтнь эврәннь үгәр бичүлх. Гер шидр бәәршдг шовудын нердиг келүлх.

МӨСН КӨНДРЛҺН

«Мөсн көндрҗәнә!» — гиҺәд хөөкрлдәд, әмтн цуҺар Һолур гүүлдв. Би бас гүүвүв. Мөсн хамхрад, шуугад урсв. Нег мөсн деер ноха үзгдв. Мөсн Һолын көвәҺүр өөрдв. Ноха Һәрәдәд, Һазрт Һарв. (30 үг.)

Сурврмуд:

1. Әмтн альдаран гүүҗ?
2. Мөсн яҺж көндрҗ?
3. Мөсн деер юн йовж?
4. Ноха Һазр деер яҺж Һарч?

ЗООПАРКД БОЛСН ЙОВДЛ

Зоопарк хәләхәр бичкдүд ирҗ. Сар-мөчн бәәсн термин өөр БулҺн зогсҗала. Һартнь шикр билә. Сар-мөчн көлән термин заагур ҺарҺад, БулҺныг татв. БулҺн әәҺәд уульв. Сар-мөчн шикр идхәр бәәж. (30 үг.)

(«Зоопаркд» дегтрәс.)

Үгмүд: сар-мөчн, шикр, термин, заагур.

Селвг. Келвриг умшж өгәд, сурҺульчнрар келүлх. Хамдан зура кеҺәд, нәәрүлж бичүлх. **Сар-мөчн** гисн үгәр күүндвр кех.

УДАН ЭГШГҮД

Аав, ээж, уул, теерм, ааҺ, уут, тоосн, үүдн, сүүдр, туула, тууль, заарг, Баатр, Боова, Нүүдлә, цаасн.

Селвг. Эн удан эгшгүдтә үгмүдиг самбрт бичәд, сурҺульчнрар умшулад, келүләд, учр-утхинь цәәлҺж өгх; яҺж келдгинь талдан учр-утхта үгмүдәр дүңцүлж медүлх (ав—аав, цасн—цаасн, дер—деер, ул—уул, тосн—тоосн, ут-уут). **Аав, теерм, уул, тоорм** гисн үгмүд орулад, ахр зәңгс бүрдәлҺәд, тетрадьтнь бичүлх. (Мана аав. Салькн теерм. Өндр уул. ХаалҺнн тоорм).

ДАВХР ХАДВРМУД

КелҺн—келлҺн, болҺн—боллҺн, медг—меддг, төгсн—төгссн, үн—үнн, ун—унна, идг—иддг.

Селвг. Эн давхр хадврмудта үгмүдиг самбрт бичәд, сурҺульчнрар умшулад келүлх. ЯҺж бичгддгинь цәәлҺж өгх.

Келһн—келлһн, үн—үнн, идг—иддг гисн үгмүд орулад, зәңгс бүрдәлһәд, тетрадьтнь бичүлх. Үлгүрнь. **Герин даалһвр келһн. Хальмгаһар сәәнәр келлһн. Үн келхлә, седкл ханна. Үнн үгәс сән юмн уга. Малын идг сән. Хөн иддг өвсн.**

ТУУЛА

Һолын арлд туула бәәж. Хавр болна. Һолд усн орна. Туула гүүһәд, арлын дунд одна. Һолын усн немгдәд бәәнә. Нег өрүн туулан кевтсн һазрт усн ирж. Туула модна ац деер һарна. Усн татгдхла, туула модн деерәс бууна. (37 үг.)

Үгмүд: арл, немгдәд, татгдна, туула.

Сурврмуд:

1. Туула альд бәәж?
2. Арлыг усн яһж?
3. Туула яһж әмд һарч?

Селвг. Зәңгсиг умшж өгәд, келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь олулх.

КОМБАЙН

Нег өрүн көвүд «Комбайн! Комбайн!» гиһәд гүүлдәд йовна. Би бас дахад гүүвүв. Би комбайн үзәд уга биләв.

Тәрәнә теегәр ик улан машин йовад йовна. (25 үг.)

Үгмүд: комбайн, машин, буудя, хадад, цокад.

Сурврмуд:

1. Көвүд ю хәләхәр гүүж?
2. Комбайн ямаран бәәж?
3. Комбайн ямаран көдлмш кенә?

ҺУРВН ЭРВӘКӘ

Хаврин нарта өдр. Кеер олн зүсн цецгүд урһна. Цецгүд деегүр эрвәкәс нисլднә. Цаһан эрвәкә цаһан цецгә деер суув. Шар эрвәкә шар цецгә деер суув. Көкнь — көк цецгә деер суув. (31 үг.)

Үгмүд: цецгүд, эрвәкәс, деер, суув, цаһан, шар, көк.

Сурврмуд:

1. Ямаран цаг бәәж?
2. Эрвәкәс альд нисж йовж?
3. Цецгүд деер тедн яһж сууж?

ЦАСН ДОР ҮВЛЗДГ ШОВУН

Туула цасн деегүр гүүж йовж. Генткн эн цаснд цумрад одна. Цасн дорас цаһан тоодг нисәд һарна. Тер цасн дор үвлздг шовун бәәж. (26 үг.)

Үгмүд: тоодг, цумрад, үвлздг.

Сурврмуд:

1. Туула гүүҗ йовад яһҗ?
2. Цасн дорас ямаран шовун нисҗ һарч?
3. Тер цасн дор яһад бәәҗ?

Селвг. Зәңгсиг умшҗ өгәд, келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь олулх.

УСНД УНЛҺН

Би һахуляр заһс аңнҗалав. Генткн һахульдм нег ик заһсн торв. Һахулян татхларн, хальтрад уснд унув. Би усчҗ чаддго билэв. Мини ах Миша бас заһс аңнҗала. Тер гүүҗ ирәд, намаг татҗ авв. (33 үг.)

Үгмүд: һахуль, усчҗ, заһсн, аңнҗала, хальтрад.

Зура:

1. Һахуляр заһс бәрлһн.
2. Һахульд заһсн торлһн.
3. Уснд унлһн.
4. Уснас татҗ авлһн.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, зураһар күүндвр кеһәд бичүлх.

МАҢҺС

Манад Маңһс гидг ик ноха билә. Би Маңһсиг дахулад, модн дотраһур йовҗ йовлав. Генткн өмнм нег чон үзгдв. Әәчкәд, дор ормдан зогсув. Маңһс гүүҗ одад, чонла ноолдв. Чон һарад зулв. (31 үг.)

Үгмүд: Маңһс, дахулад, генткн.

Зура:

1. Ноха дахулсн көвүн.
2. Әәмшглә харһлһн.
3. Чоныг әәлһлһн.

Селвг. Келвриг сурһульчнрар умшулад, келүләд, тетрадьтнь бичүлх. «Ң» гидг үзгтә үгмүдиг олад, дораһурнь татх.

СУРҺУЛЬТА НОХА

Зәрм нохасиг түүмрәс бичкдүдиг харслһнд дасхна. Нег тиим ноха кесг күүкд түүмрәс авч һарв. Нохан нернь Боб. Нег дәкҗ гер шатҗ. Ик улснь түүлдәд һарч. Нег бичкн күүкн үлдҗ.

Боб күүкиг амндан бәрәд һарч ирнә. Боб хәрү герүр гүүһәд орна. Эн саамд ик наадһа бәрсн һарч ирнә. (49 үг.)

(Л. Толстой.)

Үгмүд: түүмр, түүмрәс, наадһа, зуусн.

Сурврмуд:

1. Боб яһҗ күүкиг түүмрәс авч һарч?
2. Боб хойрдад ю авч ирҗ?

Селвг. Сурһульта нохасин тускар күүндвр кех. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүлх, тетрадьтнь бичүлх, талданар келвриг нерәдүлх.

ЭЛӘ

Көвүд һолын көвәд бәәлә. Тедн һуужмулмудта нуһсд хәрүлҗәлә. Нуһсд уснд өөмҗәлә. Генткн элә нисҗ ирнә. Нег һуужмулыг шүүрәд авна. Көвүд әләг чолуһар шивәд, һуужмулыг алдулад авна. (27 үг.)

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, күүндвр кеһәд, нәәрүлҗ бичх. Нег зүсн үгмүдинь олулад, дораһурнь татулх.

ТЕҢГРИН КИ ТҮҮЛҺН

Зургуд хәләһәд, зура кеһәд, багшин дөңгәр сурһульчнр келвр бүрдәх. Терүгән дигтә-даратаһар келүләд бичүлх.

Үгмүд: теңгрин ки, хәәв татлһн, оңһц заллһн.

Зура:

1. Оңһцар йовлһн.
2. Теңгрин ки түүлһн.
3. Амрлһн.
4. Уснд өөмлһн.
5. Хәрҗ ирлһн.

Даалһвр: хадвр «ң» гидг үзгтә үгмүдиг олад темдглх.

ХАРАДАН ҺУУЖМУЛ

Герин терз деер харадан үр бәәҗ. Үр дотр һуужмулмуд сууҗ. Генткн негнь унҗ. Харадас үзчкәд, үүмлдәд бәәнә. Хаҗуһарнь нег пионер һарч йовҗ. Һуужмулыг тер үзәд, үүртнь тәвҗ. (29 үг.)

Үгмүд: һуужмул, үүртнь, харадас, үүмлдәд, хаҗуһарнь.

Сурврмуд:

1. Харадан үр альд бәәҗ?
2. Нег һуужмулнь яһҗ?
3. Кен һуужмулыг үүртнь тәвҗ?

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, эн сурврмудт хәрү өгәд, күүндвр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

ЭВРЭ МАШИН

«Пионер» гидг журналд нег соцсхвр умшувидн. Көвүд автомобиль кеснә тускар бичгдж. Биди бас маши кехәр шиидувидн. Модар кевүвидн. Моди болв чиги тер эврән йовна. Көләр эргүлдг педальта. Һурвн күн багтна. (32 үг.)

(«Пионерск үнн» газетәс.)

Үгмүд: соцсхвр, автомобиль, журнал, эргүлдг, багтна.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, күүндвр кех. Хамдан зура кеһәд, зураһар бичүлх.

ЗӨРГТӘ КҮҮКН

Доладгч классин сурһульч Сарул школасн хәрҗ йовҗ. Нег колхозникин гер шачасиг тер үзҗ. Үүднь оньслата бәәҗ. Сарул терзинь хамхлад, герт орна. Суулһта ус олҗ авна. Тер хоорнд әмтн гүүлдҗ ирнә. Теднә дөңгәр Сарул түүмриг унтрана. (37 үг.)

Үгмүд: оньслата, суулһта, түүмриг, дөңгәр, унтрана.

Зура:

1. Гер шачасиг Сарул үзлһн.
2. Сарулын шиидвр.
3. Һалла ноолдлһн.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгчкәд, зураһар күүндвр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь олулх.

ЗУРМ АҢНЛҺН

Зунаһа би Бадмта хоюрн аавин хөөнә хошур одув. Нег дәкж аав маднд иигҗ келв:

— Өдрт хара бәәхәр, зурм аңнтн. Зурмн йир хорта аң: өвс, тәрә үрәнә.

Тегәд мадниг дахулад кеер һарв. Зурмнд хавх, урх яһҗ тәвхиг зааҗ өгв. (40 үг.)

Үгмүд: аңнтн, аң, хавх, урх, хорта.

Сурврмуд:

1. Хойр көвүн альдаран одҗ?
2. Аавнь ямаран селвг өгч?
3. Зурм аңнлһн ямаран болҗ?

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, күүндвр кеһәд, зураһар нәәрүлҗ бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь олулх.

АРАТ БОЛН ХУЛҺН

(Тууль.)

Кезәнә бәәж. Арат хулһн хойр харһж. Арат хулһнас суржд:
— Хулһн, чи тачкнсн әәһәс чочдвчи?
— Уга, тачкнсн әәһәс чочдн угав.
— Хәәкрсн дуунас әәдвчи?
— Уга, көндрдг чигн угав.
— Тегәд, чи юунас әәдвчи?
— Әрә сарждңнсн әәһәс әәдв,— гиж келчкәд, гүүһәд, нүкнүрн орж одж. (43 үг.)

Үгмүд: чочдвчи, әәдвчи, тачкнсн, саржңнсн.

Селвг. Туулиг айслулж умшж өгәд, сурһульчнрар давтулж келүлх. Учрутхарнь күүндвр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

УХАТА ЙОВДЛ

Хаврин цаг билә. Нарта дулан өдр. Олн зүсн цецгүд урһжала. Леня Басң хойр цецгүд түүхәр тег орла. Өвсн дотр эдн хойр хурһ үзв. Нилх хурһд унтад үлдж. Хурһдыг көвүд нежәдәр теврәд, хөөчд күргж өгв. (36 үг.)

Үгмүд: цецгүд, хурһд, нилх, теврәд, хөөчд.

Сурврмуд:

1. Ямаран цаг бәәж?
2. Көвүд альдаран одж?
3. Тедн кеер ю үзж?
4. Хурһдыг кенд күргж өгч?

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгәд, зураһар бичүлх. Деер өггдсн үгмүдиг ниилврмүдәрнь салһад, самбрт бичүлх.

НАМР

Өрүнд серүн болна. Сөөднь һазрт цаң унж хонна. Өрүнд һар даарна. Шовуд өдр болһн дулан үзгүр ниснә. Теегин өвсн шарлна. Нарна халун баһрна. Теңгр үүлтә болна. Дару-дарунь хур орад бәәнә. (32 үг.)

Үгмүд: цаң, хонна, серүн, баһрна, үүлтә, шарлна.

Сурврмуд:

1. Намрин өдр ямаран болна?
2. Шовуд альдаран ниснә?
3. Теңгр ямаран болна?

Даалһвр: даарна, дулан, өрүн гидг үгмүдт сөрүд чинртә үгмүд олулж бичүлх.

ҚОЛХОЗИНҺАРУД

Мана колхозин һаруд һолын көвәд бәәнә. Һолас һарудур усн орулгдна. Җолвар усн гүүһәд, грядк болһнур орна. Һарудт помидор, хавстн, мәңгрсн, цуунг урһна. Зөвәр ик бәәрнд тарвс, һу урһна. (30 үг.)

Үгмүд: җолвар, һарудт, хавстн, һу.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, күүндәр кеһәд бичүлх. Эврәннь школын, колхозин, совхозин һарудын тускар келүлх.

ШОВУНА ФЕРМ

Ик боодгин өөр цаһан гермүд бәәнә. Эн — совхозин шовуна ферм. Энд такас, нуһсд өскнә. Такаснь цуһар цаһан. Хотан идчкәд, такас теегүр һарна. Нуһсд цувлдад, уснур темцнә. Үдләд, асхнд шовучнр теднәг дуудна. (33 үг.)

Үгмүд: боодг, такас, нуһсд, шовучнр, темцнә, цувлдад.

Сурврмуд:

1. Шовуна ферм альд бәәнә?
2. Тенд ямаран шовуд өскнә?

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, зураһар нәәрүлҗ бичүлх. Герин болн зерлг шовудын нердиг сурһульчнрар келүлх, тетрадьтнь бичүлх.

ЗӘҢГИН ҮГМҮДИН ДИГ-ДАРАН

МАНА ГЕР

Мана гер ... . Цаһан ... эрстә. Тавн ик ... . Терз болһн ... ширтә. Терз тус ... урһна. Хаша дотр ... модд урһна. (24 үг.)

Үгмүд: шин, ик, терзтә, көк, цецгүд, альмна.

Селвг. Зәңгсиг самбрт бичәд, сурһульчнрар умшулад, дуту үгмүдинь орулад, тетрадьтнь бичүлх. Ямаран?, юн? гисн сурврмудт хәрү өгчәх үгмүдинь олулх.

ЗАН

Шофёр зоопаркд ... авч ирҗ. Зууран терүнә машин ... унҗ. Дөң кехәр заныг ... . Машиг зан маңнаһарн түлкәд, нүкнәс ... . (21 үг.)

(Г. Бауэр.)

Үгмүд: өвс, нүкнд, илгәҗ, һарһҗ.

Селвг. Зәңгсиг самбрт бичәд, сурһульчнрар умшулад, дуту үгмүдинь күцәлһҗ бичүлх. Ю?, яһҗ? гисн сурврмуд тәвх.

ХОЙР ҺУУҖМУЛ

Такан һууҗмул нуһсна һууҗмул хойр таньлдна. Тедн хамдан хот хәәҗ иднә. Нуһсна һууҗмул уснд өөмнә. Такан һууҗмул бас дахад өөмхәр седнә. Болв тер уснд чивәд үкн гинә. Нуһсна һууҗмул терүг уснас һарһҗ авна. (35 үг.)

Сурврмуд:

1. Хойр һууҗмул яһҗ?
2. Тедн хамдан ю кенә?
3. Нуһсна һууҗмул яһҗ?
4. Такан һууҗмул яһҗ?

Селвг. Зәңгсиг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүлх, тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь дораһурнь татулх. Түрүн зәңгин үгмүдт хату эгшгүдинь олулад келүлх.

ЗАРА

Әәмшг үзгдхлә, зара моһлцгрҗ одна. Көндәһәд хәлә! Өдрт тер өвсн дотр унтна. Сөөднь йовад хорха, меклә бәрҗ иднә. Моһаг бас иднә. (22 үг.)

(Г. Скребицкий).

Селвг. Эн зәңгсиг самбрт диг-даран угаһар бичх. Сурһульчнрар умшулад, ухалулад, дигтә-даратаһар тетрадьтнь бичүлх.

АЮГ МЕКЛЛҺН

Нег үкрч модн дотр аюла харһна. Аю ардк хойр көл деерән зогсад күркрнә. Үкрч әәчкәд, һарад зулна. Аю ардаснь көөнә. Үкрч махлаһан шивәд оркна. Аю махлаг шуулна. Тер хоорнд үкрч гүүһәд йовҗ одна. (35 үг.)

Үгмүд: меклһн, күркрҗ, шуулна, хоорнд.

Зура:

1. Үкрч аюла харһлһн.
2. Аю үкрчиг көөлһн.
3. Аюг меклһн.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, зураһар нээрүлҗ бичүлх. Келвриг сурһульчнрин бийсинь нерн деерәс келүлх.

МИИСИН ҺУРВН КИЧГ

Миисин һурвн цаһан кичг хулһн үзҗ. Тедн хулһныг көөҗ. Хулһн гүүһәд, суулһта һуйрур орҗ. Миисин кичгүд ардаснь орна. Хулһн суулһас һарад, хала турваһур орна. Һурвн кичг ардаснь орҗ. Тедн турваһас харлад һарна. (35 үг.)

Үгмүд: миисин, суулһта, кичгүд, турваһас, хала.

Сурврмуд:

1. Миисин кичгүд ю үзҗ?

2. Хулһн альдаран орҗ?
3. Миисин кичгүд яһж?
4. Миисин кичгүд яһад харлҗ?

Селвг. Юн?, юуна?, юунас? гидг сурврмудт хәрү өгчәх үгмүдиг олулад келүлх.

ВИЧКН ФУТВОЛИСТНР

Элст балһсна көвүд футболд дурта. Тедн футбольн команд бүрдәв. Терүг комсомолец Церн һардна. Церн — бийнь футболист. Эн команд «Булһар меечгин» мөрән марһанд орлцв. Кесг командсиг шүүв. (28 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: футболд, футболист, марһанд, булһар.

Селвг. Ю кенә?, яһна? гидг сурврмудт хәрү өгдг үгмүдиг олулх, келвриг тетрадьтнь бичүләд, эврә нердинь татулх.

МИИСИН КИЧГҮД

Мана мис кичгүдтә. Тедн йир бичкн. Нүдән ээһәд уга. Экнь тедниг асрна. Нүдән ээснә хөөн тедн йовдг болна. Тер цагт экнь асрхш. Хулһн яһҗ бәрдгиг дасхна. Тедн хотан бийснь хәәҗ иддг болна. (34 үг.)

(А. Бостром.)

Селвг. Эн зәңгсиг кичәл эклхәс урд классин самбрт диг-даран утаһар бичхмн. Сурһульчнрар умшулад, зәңгсин диг-дарана тускар күүндвр кехмн. **«Түрүн альк зәңг орх? Дарунь альк зәңг?»** — гисн сурврмудын дөңгәр зәңгсин диг-дараг чикәр тогталһад, тетрадьтнь бичүлхмн. **Ээһәд уга, ээснә хөөн, асрна, дасхна** гисн үгмүдин учр-утхиг цәәлһҗ өгхмн.

ХОЙРДГЧ КЛАСС

ЗӘҢГИН ҮГМҮД. ИК ҮЗГ. ЦЕГ

ХАВРИН АСХН

Нарн улаhад суув. Теңгрт үүлн уга. Салькн уга номһн асхн. Хотна захар мал орж йовна. Көдлмшәс әмтн машиһәр иржи йовна. Уульнцд наадсн бичкдүдин дун холд соңсгдна. Хаврин дулан сө хотн деер бууна. (34 үг.)

Үгмүд: захар, хотн, теңгрт.

Сурврмуд:

1. Хаврин асхн ямаран?
2. Мал альдас ирнә?
3. Бичкдүд ю кеҗәнә?

ЗУНА ӨДР

Зуна өрүнд теегәр йовхла, йир сәәхн. Шарлҗна үнр каңкнна. Аhар цевр болна. Торhа шовун җиргнә. Салькн серҗңнж үләнә.

Нарн өөдән hарна. Халун улм чаңhрна. hазр деер бәәх цуг әмтә тоот сүүдр хәәнә. (34 үг.)

Үгмүд: каңкнна, серҗңнж, торhа, сүүдр, шарлҗн.

Сурврмуд:

1. Өрүнд өвсн, аhар ямаран болна?
2. Нарн өөдән hархла, ямаран болна?

Селвг. Удан эгшгүдтә үгмүдинь самбрт бичүләд цәәлhүлх.

ҮВЛӘР

Үвл болв. Цасн орв. Киитн экләд чаңhрв. hол мөсәр бүркгдв. Көвүд, күүкд конькиhән авцхав. Мөсн деер дошад наадцхав. Зергләд чигн дошна. Көөлдәд чигн наадна. Зәрмнь цанар дошна. (28 үг.)

Үгмүд: киитн, мөсәр, чаңһар, конькиһәр, зергләд, көөлдәд, дошна.

Сурврмуд:

1. Җилин ямаран цаг эклж?
2. Һол юуһар бүркгдж?
3. Көвүд, күүкд юуһар дошж?

Даалһвр: удан эгшгүдтә үгмүдиг темдглүлх.

ҮҮРМҮДИН ДӨҢГӘР

Нина күүкнә экнь гемтж. Экинь больницд орулв. Нина гертән һанцарн үлдж. Нинад күчр болад бәәв. Нина школд ирдгән уурч.

Үр күүкднь Нинаһур ирцхәв. Нина теднд икәр байрлв. Үүрмүднь Нинад дөң болна. Хамдан сууһад, урокан дасцхана. (37 үг.)

Үгмүд: больницд, күчр, ирдгән, һанцарн, дөң, хамдан.

Сурврмуд:

1. Нина гертән һанцарн яһад үлдж?
2. Школд ордган эн яһад уурч?
3. Үр күүкднь яһж дөң болж?

ЭЛСТИН ЦЕЦГҮД

Зуна цагт Элстин уульнцсар модд көкрж шавшна. Аллейд ке сәәхн цецгүд урһна. Улан, цаһан, шар, цеңкр цецгүд седкл байрулна.

Тедниг тәрж, урһаж хәләдг әмтн бәәнә. Тедниг «балһсан кееруллдг улс» гиж нерәднә. Сурһульчнр теднд дөң болна. (37 үг.)

Үгмүд: шавшна, ке сәәхн, улан, цаһан, шар, цеңкр, байрлулна, кеерүлдг.

Сурврмуд:

1. Элстд ямаран цецгүд урһна?
2. Цецгүд тәрдг улсиг яһж нерәднә?
3. Мана школын өөр ямаран цецгүд урһна?

Сеәвг. Келвриг умшад, дора өггдсн сурврмудт хәрү өгәд, тетрадьтнь бичүлх. Ямаран? гисн сурврт хәрү өгтч үгмүдинь темдглүлх.

ҺАНЦАРН ТЕҢГС ДУНД

Харңһу сө билә. Советск керм Африкин көвәһәр йовж йовла. Генткн теңгст күн уульсн дун соңсгдв. Прожектор шатв. Герлднь оңһц үзгдв. Оңһц дотр негр көвүн суула. Оңһциг керм деер һарһв.

Нәәмн хонгт көвүн теңгс дунд йовж. Заһс аңнхар һарсн бәәж. Салькн көдлж. Оңһциг теңгсүр көөж. Мана керм көвүг гертнь күргв. (52 үг.)

Үгмүд: теңгст, прожектор, көвәһәр, герлднь, оңһц, аңнхар.

Зура:
1. Советск керм.
2. Теңгс дунд оңһц.
3. Негр көвүн.

Селвг. Келвриг умшж өгәд, күүндвр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх, түрүн хойр зәңгин үгмүдәс хату эгшгүдинь олулх. Сурһульчнрар **оңһц, аңнх, теңгс** гисн үгмүдин чикәр бичлһиг цәәлһүлх.

БИЧКДҮДИН БАЙР

Школын өөр бичкдүдин шин сад секгдв. Терүнд орх бичкдүдт пионермүд белг кеж белдв.

Күүкд наадһас уйв. Көвүд бичкн столмуд, стулмуд кев. Сәәхн зургта дегтрмүд бас цуглулв.

Майин Нег шин өдрлә садикт нәр болв. Тер өдр пионермүд бичкдүдт белгән авч ирв. (42 үг.)

(«Комсомолец Калмыкии» газетәс.)

Үгмүд: бичкдүдин, секгдв, пионермүд, наадһас, байрлв.

Сурврмуд:
1. Бичкдүдин сад альд секгдж?
2. Пионермүд бичкдүдт ямаран белг белдж?
3. Кезә белгән өгч?

Селвг. Келвриг хойр әңгд хуваһад, әңг болһныг нерәдх.

ШИН ГЕР

Мана селәнд сәәхн гермүд бәәнә. Тедн цецгүд мет олн зүсн: көк, шар, цаһан гермүд зергләд зогсна. Митян болхла, цеңкр терзтә цаһан гер. Мана гер бас цаһан болх. Терүг мана эцк үүртәһән хоюрн тосхжана. (35 үг.)

(Д. Габе.)

Селвг. Келвриг умшж өгәд, келүләд, тетрадьтнь бичүлх.

ШОВУДЫН НИСЛҺН

Намр эклхлә, шовуд дулан һазрур нисхәр белднә. Шовуд болһн салу цуглрна. Һалуд онц нисна. Тоһруд эврәннь багар нисна. Зәрм шовуд өдрт нисна, сөөднь идшлнә.

Теднә нисдг хаалһнь кучр. Чаңһ салькн, киитн хур, будн икәр тедниг түрәнә. Ташр аңгуд, махч шовуд зуурнь дәәлнә. (44 үг.)

Үгмүд: идшлнә, будн, аңгуд, зуурнь, түрәнә, дәәлнә.

Зура:
1. Намр ирлһн.
2. Шовудын нислһн.
3. Хаалһин түрмшг болн әәмшг.

Даалһвр: дулан һазрур нисдг шовудын нердиг тетрадьтнь бичүлх. Түрүн зәңгин үгмүдәс жөөлн эгшгүдинь олулх.

МАНА НУУРТ

Мана селэнэ өөр ик нур бээнэ. Эн нуурин уснь йир цевр. Холас көкрҗ үзгдиэ. Нуурин көвэһэр хулсн урһна. Үвлд бидн мөсн деегүр дошад наадкавидн.

Хаврт йир сээхн. Олн зусн шовуд ирҗ идшлнэ. Хулсн заагт тедн өндглнэ.

Зунд бидн заһс бэрнэвидн, уснд өөмнэвидн. (44 үг.)

Үгмүд: хулсн, көвэһэр, нуурин, идшлнэ, заагт.

Сурврмуд:

1. Нур альд бээнэ?
2. Хаврт энд ямаран?
3. Шовуд яһна?
4. Бичкдүд зунд ю кенэ?

Селвг. Түрүн дөрвн зэңгит тетрадьтнь бичүлэд, удан эгшгүдтэ үгмудинь олулх.

УДАН ЭГШГҮД БИЧЛҺН

Ав—аав, кер—кеер, тосн—тоосн, ул—уул, ут—уут, зур—зуур, терм—теерм.

Эн үгмүдиг классин самбрт бичэд, сурһульчнрар умшулх, келүлх, учр-утхинь цээлһҗ өгх.

Селвг. Удан эгшгүдтэ үгмүд орулад, ахр зэңгс сурһульчнрар бүрдэлһэд, тетрадьтнь бичүлх. Үлгүрнь. **Мана аав герой. Цаста цаһан уул. Мал кеер йовна.**

«Ы» ҮЗГ БИЧЛҺН

Малын, һалын, уулын, школын, арлын, марлын, занын, моддын, совхозмудын, колхозмудын, һолын.

Эн үгмүдиг классин самбрт бичэд, сурһульчнрар умшулад келүлх. «Ы» үзг кезэ бичгддгинь цээлһҗ өгх.

Селвг. Малын, уулын, школын, арлын гисн үгмүд орулад, сурһульчнрар ахр зэңгс тогталһад, тетрадьтнь бичүлх. (**Малын хаша. Уулын ора.**)

МЕКТЭ АРАТ

(Тууль.)

Арат гүүҗ йовад, хуучн худгт унҗ. Яһҗ һархан медҗ чадад, гейүрэд сууна. Генткн нег яман ирэд, худгур шаһана. Тер ундасҗ йовҗ. Арат теруг дуудна.

— Энд йир серүн. Уснь эмтэхн,— гинэ.

Яман худгур һэрэдэд орна. Арат ямана нурһн деер һарна. Түүнэсн һэрэдэд, худгас һарад йовҗ одна. (47 үг.)

Үгмүд: хуучн, гейүрәд, шаһана, һәрәдәд.

Зура:

1. Арат худгт унж.
2. Яман иржң.
3. Арат ямаг меклв.

Селвг. Түрүнк тавн зәңгит тетрадьтнь бичүлх, удан эгшгүдтә үгмүдинь олулх.

ПИОНЕРМҮДИН ГЕРТ

Элстин пионермүдин Герт бичкдүд оньдин хурна. Тедн олн зүсн эрдм дасна. Шатр, дөөв наадхд дуртань нег хорад цуглрна. Тедн хоорндан марһад наадна. Ҝесг көвүд, күүкд зурдг дасна. Зәрмснь ду, би, кино дасдг кружокд орна. (36 үг.)

(«Комсомолец Калмыкии» газетәс.)

Үгмүд: шатр, дөөв, марһад, пионермүд, кружок.

Сурврмуд:

1. Элстин пионермүд альд хурна?
2. Тенд ямаран кружокуд бәәнә?
3. Зурхд дурта күүкд яһна?
4. Дуулхд, биилхд дуртань альд хурна?

Селвг. Эн зәңгсит классин самбрт бичәд, сурһульчнрар умшулад, келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Түрүнк зәңгин үгмүдәс дуута хадврмудынь олулх.

ИҜ ҺОЛ

Мана селәнә өөр иҗ һол бәәнә. Зуна халун өдрт бидн өөмнәвидн. Усна йоральнь хату. Усн йир цегән. Бидн хәр һазрт өөмнәвидн. Иҗ көвүд гүүндн орҗ өөмнә.

Эн һолд олн зүсн заһсд бәәнә. Бидн һахуляр заһс аңннавидн. (38 үг.)

Үгмүд: өөмнәвидн, йоральнь, гүүндн, хәр, цегән, һахуляр, аңннавидн.

Сурврмуд:

1. Һол альд бәәнә?
2. Көвүд кезә уснд өөмнә?
3. Һолын усн ямаран?
4. Һолд юн бәәнә?

Селвг. Эн зәңгсиг самбрт диг-даран угаһар биччкәд, тетрадьтнь дигтәдаратаһар бичүлх.

ТЕЕГИН ХААЛҺ

Машид цувлдад, гүүлдәд бәәнә. Эн — Элст болн Дивн хоорндк хаалһ. Асфальт уга цагт энд күчр билә. Хур орхла, бальчг һардмн. Ацата машид улмдад зогсдг билә. Шофёрмуд болн йовсн эм-

тн зовдг билә. Тер дотр намрин хурт, үвлин шуурһнд зовлңта болдмн. Ода болхла, тегш сәәхн хаалһ. (46 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: цувлдад, тегш, асфальт, улмдад, шуурһнд, зовлңта.

Зура:

1. Хуучн хаалһ.
2. Элст Дивн хоорндк асфальтн хаалһ.

Даалһвр: ацата, улмдад, зогсдг гидг үгмүдин уңгинь татасар татулад цәәлһүлх.

ХОЙР НӨКД

Модн дотраһур хойр нөкд йовҗ. Негнь буута бәәҗ. Генткн зөрлцәд, аю һарч ирҗ. Буута нөкднь гүүһәд, модн деер һарч. Наадк нөкднь хаалһ деер үксн болад кевтнә. Аю ирәд, үнрчлчкәд йовҗ одна. Буута нөкднь модн деерәс бууна. «Чамд аю шимлдәд ю келв?» — «Әәмшгтә цагт нөкдән хайсн күн — йир му күн», — гиҗ келв. (55 үг.)

(Л. Толстой.)

Үгмүд: зөрлцәд, үнрчлчкәд, шимлдәд, нөкдән, әәмшг.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, зургуд үзүләд, күүндвр кех, тетрадьтнь бичүлх. **Модн** гисн үгин уңгинь цәәлһүлх.

ШАВТА НУҺСН

Аңһуч нохаһан дахулад, һолын көвәһәр йовҗ йовла. Генткн нохань хулснур орна. Хулснас нуһсн усчад һарч ирнә. Аңһуч тернүг хана. Шавтсн нуһсн хулснур орад, күүкдән дуудна. Экинь дуунд һууҗмулмуднь ирнә.

Аңһучин сананнь зовна. Болһал уга хасндан тер бийән гемшәнә. Шовуд һууҗмулмудан асрсн цагт аңнх зөв уга. (47 үг.)

Үгмүд: аңһуч, усчад, нуһсн, һууҗмулмуд, гемшәнә.

Зура:

1. Аңһуч нуһс үзлһн.
2. Нуһсиг халһн.
3. Аңһуч бийән гемшәлһн.

Даалһвр: усчад, **орв, зовна** гисн үгмүдт сөрүд утхта үгмүд **ухалулад** бичүлх (**чивәд, һарв, байрлна**).

БИЧКН ХӨӨЧ

Генткн дорд үзгәс хар үүлн һарв. Үүлн улм икдәд йовна. Хөөч күүкн Ноһан хөөдән хурав. Хур асхад орв. Хөд хурт үрүдәд гүүлдв. Ноһан көшәд бәәв.

Генткн хур салькн хойр зогсв. Хошасн холд һарч одсан Ноһан медв. (38 үг.)

Үгмүд: хурав, үрүдәд, көшәд, хошасн.

Зура:

1. Үүлн һарад, хур орлһн.
2. Хөд хурт үрүдлһн, Ноһана зовлң.
3. Хур зогслһн.

Даалһвр: үзгәс, салькта, хурт гисн үгмүдин чилгчинь татасар татулх.

ЗЕР-ЗЕМШИН САД

Бидн школынннь өөр зер-земшин модд суулһвидн. Җил болһн теднән хәләҗ харнавидн. Ода альмна, чииһин, өргин кесг модн урһҗана. Нидн җил эклҗ түрүн урһцан хураҗ авувидн. Альмн йир сәәнәр урһв.

Мана садт уста үзмин модн бас урһҗана. (38 үг.)

Үгмүд: модд, өргин, уста үзмин, зер-земшин, урһц.

Селвг. Моддын нердиг келүләд, эврәннь школын садын тускар күүндвр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

КӨК САЛА

Сурһульчнр йовад эргндк һазран хәләҗ. Ик салаһур ирцхәнә. Халун өдр болад, тедн икәр ундасҗ. Салан тал дунд дүүрң уста нүкн бәәҗ. Тернь булгин усн бәәҗ. Киитн цегән уснас ууһад, тедн амрна.

Намртнь тедн булгин эргнд модд суулһҗ. Хавртнь модд көкрәд урһҗ. Ода теруг Көк Сала гиҗ нерәднә. (49 үг.)

Үгмүд: эргндк, салаһур, цегән, дүүрң, модд.

Зура:

1. Халун өдр.
2. Киитн усн.
3. Көк Сала.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүлх. Талдан нер ухалулҗ өгүләд, тетрадьтнь бичүлх.

ТҮРҮН НИСЛҺН

Нарта дулан өдр билә. Ноһан ширтә самолет ирәд буув.

— Ода бидн нисхвидн,— гиҗ ээҗнь бичкн Коляд келв. Колян бийнь үүмәд бәәв.

Самолетд әмтн орад суув. Коляг ээҗнь һараснь көтләд бас суув. Самолет нисәд һарв. Коля әәдгән уурв. (39 үг.)

Үгмүд: самолет, нисх, орад, һараснь.

Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, зураһар тетрадьтнь бичүлх.

Зура:

1. Самолет ирҗ буулһн.
2. Нислһн.
3. Коля әәдгән уурв.

Селвг. Юн?, ямаран? гидг сурврмудт хәрү өгдг үгмүдиг олулад, татасар татулх.

ЭГЧ ДҮ ХОЙР

Өлзә күүкн негдгч класст сурна. Терүнә дү Баатр бичкдүдин садикт орна. Эк эцк хойрнь өрүн эрт көдлмшт одна. Өлзә өрүн болһн дүүһән серүлнә. Хувцинь өмскнә. Садикт күргнә. Асхнднь дүүһән тосҗ авна.

Өлзә Баатр хойр хамдан наадна. Өлзә дүүдән йир дурта. (43 үг.)

Үгмүд: класст, садикт, дүүһән, өмскнә, күргнә.

Сурврмуд:

1. Өлзә альк класст сурна?
2. Баатр юунд одна?
3. Өлзә дүүһән яһҗ хәләнә?

Селвг. Удан эгшгүдтә үгмүдиг олад темдглх. Дора өггдҗәх сурврмудар күүндвр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх, эврә нердинь олулх.

ХОЙР ҮР

Очр Бадм хойр хойрдгч класст сурна. Эдн нег партд сууна. Оньдин хамдан наадна. Герин даалһвран эдн хамдан күцәнә. Школд хамдан одна.

Нег дәкҗ Бадм гемтв. Очр терүнүр өдрт һурв ирдг болв. Дегтр умшҗ өгнә. Бадмиг эдгхлә, Очр йир байрлв. (41 үг.)

Үгмүд: даалһвран, оддг, эдгхлә, хамдан.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, теднәр келүлх. Хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх, эврә нердинь олулх.

ЧОНАС ӘӘЛҺН

Зуна цаг билә. Бидн кеер хошт бәәләвидн. Нег дәкҗ би эктәһән селәнүр одлав. Ора болҗ йовла. Йовҗ йовад ардан хәләхлә, нег чон йовна. Бидн әәчкәд хәәкрвидн. Тер манур хәләһәд зогсв. Экм намаг һарасм авад, һарад гүүв. Чон мана ардас гүүһәд йовна. Хәләхлә, чон биш, ноха бәәҗ. (48 үг.)

Үгмүд: ардан, хәәкрвидн, кеер, әәчкәд, хошт.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, теднәр келврт талдан нер өгүлх. Үлгүрнь, иим нерд өгч болх: «Селәнүр одлһн», «Чон үзлһн», «Әәмшг». Келврин түрүнк хойр зәңгин үгмүдт хадвр болн эгшг үзгүдинь олад темдглх.

ӨРГ

Экнь күүкдтән өрг өгхәр бәәж. Болв Аюка тер өргәс авад идчкнә. Үдин хотын өмн экнь өргиг тоолна. Теднәснь дутна. Экнь күүкдәсн сурна. Идсн күн һархш.

— Хулхалад идсн сән биш. Болв ясинь идсн болхла, элкнь өвдх,— гиҗ экнь келнә.

— Би ясинь терзәр хайчклав,— гиҗ Аюка келнә. Цуһар инәлднә. Бәргдсн Аюка ичәд уульв. (52 үг.)

Үгмүд: өрг, ясинь, хулхалад, дутна, бәргдсн, ичәд.

Сурврмуд:

1. Экнь яахар бәәж? Аюка ю кеж?
2. Экнь юн гиҗ келж? Аюка яһад уульж?

Селвг. Аюка ямаран йовдл һарһсинь күүкдәр келүләд, тетрадьтнь бичүлх.

ТҮРҮН ПОЕЗД

Салькн уга дулан өдр. Элстин вокзалд дала әмтн хурж. Цуһар деед үзгүр хәләһәд бәәнә.

— Поезд аашна!— гиһәд, күләҗәсн әмтн үүмәд одв. Ардан кесг вагод чирсн поезд ирәд зогсв. Әмтн вагодур өөрдв.

Тиигҗ Дивн Элст хоорнд кегдсн төмр хаалһар түрүн поезд ирв. (43 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: вокзалд, поезд, вагод, деед үзг, үүмәд.

Зура:

1. Элстин вокзалд әмтн хурлһн.
2. Поезд ирлһн.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, күүндвр кех. Кен поездәр яһҗ йовсинь келүләд, тетрадьтнь бичүлх.

ХӨӨНӘ ХОШТ

Цецн Адуч хойр сурһулин җилән төгсәв. Эдн ода зуни заврт һарв. Цецнә эцк кеер хөөнд йовна. Көвүд хошур одхар шиидв.

— Баав, би Адучта хоюрн аакур однав,— гиҗ Цецн эктән келв. Экнь зөв өгв.

Маңһдуртнь тедн хошт ирв. Эдн нилх хурһта хөд хәрүлцхәв. Хурһд көвүдт таасгдв. (47 үг.)

Үгмүд: хөөнд, заврт, хошт, нилх.

Сурврмуд:

1. Цецн Адуч хойр альдаран одж?
2. Кенд тедн дөң болж?
3. Тедн ю кеж?

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, зураһар нәәрүлҗ бичүлх, эврә нердинь олулад, дораһурнь татулх.

МОҺА

Мана колхоз өвс хаджала. Мини эцк өвснә хадлһнд йовла. Би өрүн болһн теднүр оддг билә. Хадчксн өвсн деер көлврәд наадхд дуртав. Намаг мана Хаср гидг ноха дахдг билә.

Нег дәкж би өвсн деер наачалав. Генткн һарлам киитн юмн харһв. Би өсрәд босув. Хәләхлә, ик гидг моһа. Хаср моһаһур дәврв. (50 үг.)

Үгмүд: хадлһнд, моһа, Хаср, өсрәд.

Зура:

1. Өвснә хадлһнд одлһн.
2. Өвснәс моһа һарч ирлһн.
3. Ноха моһа хойрин ноолдлһн.

Селвг. Түрүнк тавн зәңгиг тетрадьтнь бичүләд, кен?, юн? гисн сурврмудт хәрү өггч үгмүдинь олулх.

ҖИЛИН СӘӘХН ЦАГ

Хавр — җилин нег сәәхн цаг. Хаврт ноһан көкрәд урһна. Әмтн тәрә, темс тәрнә. Мал төлән авна. Халун һазрас шовуд ирнә. Әмтн үвлә хувцан тәәләд, гиигн хувц өмснә. Нарна халун икднә. Бичкдүд һаза наадна. (36 үг.)

Селвг. Келвриг умшж өгәд, сурһульчнрар келүләд, күүндвр кех. Хаврт ю кедгин тускар ахр келвр бийсәрнь бичүлх.

БУМБ

Хаврин цаг билә. Бидн урһа хусм моднур одувидн. Тенд һартан цецгүд бәрәд зогсҗах күүк үзүвидн. Тер һундл төрсн бәәдлтәһәр зогсҗана. Бийнь эццн, һоснь ик. Эн — әмд күн биш. Хад чолуһар кесн бумб. Энд ах-дүүһин үкәр бәәнә. Тедн дәәнә цагт Төрскән фашистнрәс харсад, әмнәсн хаһцж. (45 үг.)

Үгмүд: хусм, хад чолун, һундл, хаһцж, бумб.

Селвг. Зәңгсиг умшж өгәд, сурһульчнрар келүләд, хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. Моднур, хаврин, цецгүд, һартан гисн үгмүдин үңгинь татасар темдглх.

МАНА ШКОЛ

Мана школ селәнә захд бәәнә. Школын эргнд олн зүсн модд урһна. Мана школ хойр давхр чолун гер. Сарул классмудта. Класс болһна терзс деер цецгүд бәәнә. Школын хаша дотр олн зүсн цецгүд урһна. Хаждудн зер-земшин модд бәәнә. Бидн тедниг хәләж харнавидн. (42 үг.)

Селвг. Келврәр күүндвр кечкәд, эврәннь школын тускар иим келвр нәәрүлж бичүлх.

НИСДГ АРАЛЖН

Зунд аралҗн өвсн дотр бәәнә. Гөлм татад, бөкүн, батхн бәрҗ иднә. Намрин серүн орхла, үвлзх һазр хәәнә. Модна ац деер һарад, гөлмән татна. Терь, салькн үләхлә, нисна. Аралҗн гөлмин нег захднь торад нисна. Аралҗн һол, нур деегүр нисна. Һазрт буухар седхләрн, гөлмән хурана. (45 үг.)

Үгмүд: аралҗн, гөлм, үвлзх, серүн, үләхлә, захднь.

Сурврмуд:

1. Зунд аралҗн альд бәәнә? Юуһар тежәл кенә?
2. Намрт аралҗн яһна? Яһҗ нисна?
3. Аралҗн һазрт яһҗ бууна?

Селвг. Сурврмудар күүндвр кеһәд, сурһульчнрар зура тогталһад, тетрадьтнь бичүлх. Түрүн нег зәңгин үгмүдт хату болн җөөлн эгшгүдинь олулх.

ШОНТЛ

Мана герин хаҗуд хуралһата арһсн бәәнә. Терүн деер өрүн болһн нег сәәхн шовун ирҗ сууна. «Ку-ку» — гиһәд, ду һарна. Тер шар цоохр өрүлгтә, ут залата шовун.

«Шонтл гидг шовун — күүнд туста шовун», — гиж әәҗм келнә. Тер шонтлыг хәләхәр би одув. Арһсн дотр үр бәәҗ. Үүртнь һууҗмулмуд кевтнә. (47 үг.)

Үгмүд: шар цоохр, арһсн, өрүлгтә, залата, һууҗмулмуд, әәҗ, шонтл.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. Кен?, юн? гисн сурврмудт хәрү өггч үгмүдинь олулх.

САША ЧЕКАЛИН

Фашистнрлә эклэд дәәлдхд Саша Чекалин арвн зурһата билә. Сашан бәәсн селәнд фашистнр орҗ ирв. Саша партизанск отрядт орв. Эн сән разведчик болв. Партизанмудт хортна тускар зәңглдг билә.

Нег өшәтн Сашаг немшт бәрүлҗ өгч. Болв зөргтә көвүн сөөһәр орһад һарч.

Хөөннь фашистнр Сашаг дәкәд бәрҗ авч. Сашаг зоваһад алҗ. (50 үг.)

Үгмүд: өшәтн, партизанмуд, разведчик, орһад, фашистнр, зоваҗ.

Зура:

1. Саша партизанск отрядт.
2. Зөргтә разведчик.
3. Өшәтнрт бәргдлһн.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, эн зураһар нәәрүлҗ бичүлх, эврә нердинь темдглүлх.

ВЛАДИМИР ИЛЬИЧИН БИЧКНДКИН ТУСҚАР

Володя кезә чиги нег кемд босдг билә. Гимназьд тер нәәмн дундур час өрүһәр оддг билә.

Дигтә долан час өрүн тер сердг билә. Серчкәд, орн деерән удан кевтл уга, хувцан өмсдг билә. Һанцхи киилгтәһән, ханцан шамлад, нүүрән уһадмн. Оран мел эврән исдмн. (45 үг.)

(А. Ульянован тодлврас.)

Үгмүд: гимназьд, кемд, нүүрән, шамлад, исдмн.

Селвг. Ҡелвриг сурһульчнрт умшж өгәд, Ленина бичкндкин тускар күүндвр кех. Хамдан зура кеһәд, келвриг тетрадьтнь бичүлх.

ТУУРСН НЕРТӘ БАЛҺСН

Ленинград балһсиг урднь Петроград гиж нерәддг бәәж. Алдр Октябрин хөөн 1924 җиләс авн Ленинград гиж нерәддг болсмн. Энд кесг җилин туршарт алдр вождь Владимир Ильич Ленин революционн көдлмш кеж йовсмн.

Нарт делкәд түрүн болж энд Советин йосн тогтсмн. Терүг алдр Ленин һардсмн. Ленинград — герой нер зүүҗәнә. (49 үг.)

Үгмүд: революционн, туурсн, алдр, вождь.

Селвг. Ҡелвриг умшж өгәд, түрүнк һурвн зәңгинь бичүлх.

БИЧКДҮДИН ИНЬГ

Революцин түрүн җилмүдт мана орн-нутг йир түрү бәәж. Хортн дөрвн үзгәснь дәврж. Хот, хувцн ховр бәәж. Өнчн көвүд, күүкд олн бәәж.

Яһад болв чиги бичкдүдиг харж хәләхмн гиж, Ленин келж. Бичкдүдиг школд оруллһиг — чииртә керг гиж, Владимир Ильич тоолдг бәәж. Ленин бичкдүдт эңкр иньгнь бәәсмн. (47 үг.)

Үгмүд: түрү, ховр, харж хәләхмн, эңкр.

Селвг. Ҡелврлг сурһульчнрт умшж өгәд, мана орн-нутгт бичкдүдт ямаран килмж өгтддгин тускар күүндх, хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх, эврә нердинь олулх.

ИТҚЛТӘ ИНЬГ

Бидн эцктәһән заһс аңнхар йовлавидн. Альма гидг нохаһан дахуллавидн. Заһс бәрх һазртан ирәд зогсувидн. Эцкм һал түлхәр мод цуглулад йовж одв. Би оңһцдан үлдүв. Альма усна көвәд йовла. Би босхларн, хальтрад уснд унув. Усчж чаддго биләв. «Альма! Альма!» — гиһәд хәәкрүв. Альма ирәд, намаг киилгәсм чирәд һарһв. (48 үг.)

Үгмүд: көвәд, оңһцдан, хальтрад, киилгәсм.

Зура:
1. Заhс аңнхар йовлhн.
2. Уснд унлhн.
3. Альма уснас hарhв.

Даалhвр: эн келвриг hурвдгч нүүрин нерн деерәс бичүлх.

ХУРТ НОРЛhН

Зуни өрүн. Теңгр чилгр билә. Бидн, hурвн көвүн, заhс бәрхәр hарувидн. hол зөвәр уужмд билә. hолын көвәд ирҗ зогсувидн. hахулян уснд хайчкад сууввидн. Заhсн экләд торв. Тер саамла үүлн бархлзад hарв. Хур экләд орв. Бидн заhсан авад, герүрн гүүвүвидн. Хур улм чаңhрв. Гертән күртлән икәр норувидн. (48 үг.)

Үгмүд: чилгр, уужмд, hахуль, бархлзад, чаңhрв.

Сурврмуд:
1. Ямаран цаг бәәж?
2. Көвүд альдаран одж?
3. Көвүд герүрн яhад гүүж?

Даалhвр: hол гисн үгиг иим сурврмудар хүврәhәд бичтн: **юн?, юунас? юунд?, юуhар?**

ПАРАШЮТАР hӘРӘДЛhН

Би түрүн болҗ парашютар кесг жил хооран hәрәдләв. Самолет ик деер hарчкла. Нәрхн жим болҗ дор hол үзгдв. Летчик докъя өгв. Би самолетас hәрәдүв. Чеежм байрар дүүрв. Төрскн hазрм мел талдан болҗ медгдв. Парашютм секгдв. Нег селәнә өөр ирҗ буувув. (42 үг.)

Үгмүд: самолет, парашют, hәрәдүв, жим.

Селвг. Келвриг сурhульчнрт умшҗ өгәд, теднәр келүлх. Самбрт урдаснь биччксн сурврмуд умшулад, хәрүсинь тетрадьтнь бичүлх. Самолетас кезә hәрәдж? Самолет альд йовж? hол яhж үзгдж? Летчик ю өгч? Парашютист яhж? Чеежнь яhж? hазрнь ямаран болҗ медгдж? Альд ирҗ бууж?

ГЕРИН ЭЗН

Мини эцк — геологч. Тер холд йовҗ одна. Экм заводт көдлнә. Асхн ора ирнә. Бичкн дүм школасн ирчкәд наадна.

«Герт залу күн уга болхла, му»,— гиhәд, экм зовна. Тегәд герин көдлмш кех болҗ шиидүв. Түрүләд бешәс утан hардгинь уурулув. Дәкәд полын хаhрхаг хадув. Мод орад, түлә авч ирүв.

«Герин эзн гидг эн»,— гиҗ экм намаг буульв. (57 үг.)

Үгмүд: геологч, шиидүв, уурулув, хаhрхаг, түлә, буульв.

Селвг. Келврич сурhульчнрт умшҗ өгәд, сурврмуд тәвәд, сурhульчнрар нәәрүлҗ бичүлх. Түрүн hурвн зәңгин үгмүдәс җөөлн эгшгүдинь олулх.

АРАТ БОЛН ҚЕРМН

(Тууль.)

Өндр модна ацмуд заагт кермн сууна. Дорнь аратын нүкн бәәнә. Қермн бууж̧ ирәд, аратыг наадлна. Қөгшн арат кермнд өөлнә. Нег дәкж̧ кермн аратын деернь ирәд чишкнә. Арат үксн болад кевтнә. Қермн һазрт бууна. Арат тагчг кевтнә. Қермн толһаһинь сүүләрн көндәнә. Арат өсрж̧ босад, кермниг бәрчкнә. (48 үг.)

(«**Туульсин хурацһу**» дегтрәс.)

Үгмүд: өөлнә, деернь, бууһад, сүүләрн.

Зура:

1. Қермн аратыг наадллһн.
2. Аратын мек.
3. Қермн бәргдв.

СӘН ҮҮРМҮД

Бидн эктәһән хоюрн бәәнәвидн. Экм шикр кедг заводт көдлнә. Би дөрвдгч класст ордув. Нег дәкж̧ экм гемтәд, больницд орв.

Гертән һанцарн үлдүв. Герин көдлмш дала. Һарудт тәрсн темсн хурагдад уга биләә. Мини тер зовлңгиг мана класс медв. Сурһулин хөөн үүрмүдм ирцхәв. Цуһар дегц көдләд, һарудын темсиг хураһад өгчкв. (50 үг.)

Үгмүд: гемтәд, һарудт, һанцарн, хурагдад, зовлңгиг, темсн.

Селвг. Қелвриг сурһульчнрт умшж̧ өгәд, келүләд, үүрмүдтән кен яһж̧ дөң болдгин тускар күүндвр кех. Хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

СӘН СЕДКЛ

Витя һурвдгч класст сурна. Сурһулясн ирчкәд, тер баавдан дөң болна. Өдр болһн үс, өдмг хулдж̧ авч ирнә.

Нег дәкж̧ Витя өдмг авад хәрж̧ аашж̧. Терүнә өмн нег залу йовж̧. Терүнә дорваһас нег юмн унж̧. Залу медлго йовад йовна. Витя терүг өргж̧ авад, эзндн өгнә. Тернь цә бәәж̧. (49 үг.)

(«**Мурзилка**» журналас.)

Үгмүд: дорваһас, медлго, өргәд.

Селвг. Қелврин учр-утхиг сурһульчнрар келүлх. Иим йовдл кенлә учрсна тускар күүндвр кех. Хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

ЦАҺАН АМН

Иж̧л һолын көвәд Цаһан Амн гидг селән бәәнә. Эн — Юстинск района хотл. Урднь энд цөөкн шавр гер бәәлә. Ода энд ик сәәхн поселк тосхгдв. Ж̧ил ирвәс поселк өсәд йовна. Селәһән кеерүллһнд комсомольцнр, сурһульчнр шунмһаһар орлцна.

Цаһан Амнд пристань бәәнә. Энд Әәдрхнәс болн Волгоградас йовсн кермс зогсна. (48 үг.)

Үгмүд: цөөкн, кееруллж, шунмһаһар, комсомольцнр, пристань, Әәдрхнәс, кермс.

Зура:

1. Цаһан Амн поселкин бәәх һазр.
2. Поселкин бәәдл.
3. Поселкиг кееруллһнд баһчуд орлцлһн.

ЧОҺРАН НУР

Өрүни маңһарт нур мелмәҗ сәәхрнә. Энүнә цегән усид үүлн үзгднә. Эн — Чоһран тогтал нур. Энүг әмтн Хальмгин теңгс гиҗ нерәднә. Цөн җил хооран эн нур тосхгдла. Өргндән эн арвн километр. Утдан дөчн йисн километр. Эндәс усн каналур гүүһәд, Черноземельск района һазрур орна. Ик-Бууррлур, Элстүр бас ирнә. (48 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: маңһарт, Чоһран, теңгс, тогтал, нур.

Зура:

1. Тогтал нуурин бәәдл.
2. Черноземельск канал.

Даалһвр: нур, усн, теңгс, һазр гисн үгмүдт ирлцх чинрлгч нерд зерглүләд бичүлх (**ик нур, цегән усн, Көк теңгс, Хар һазр.**)

ХУРҺД ӨСКЛҺН

Мини эцк — колхозин хөөч. Нег дәкҗ би эцкән дахад, хошт одув. Хөд экләд хурһлҗала. Кесг хөд икр хурһд һарһҗ. Тедниг би эктнь көкүлдг биләв. Хурһта хөөдиг салу бәрнә.

Өнчн хурһд бас бәәнә. Тедниг би шилд үс кеһәд асрдг биләв. Намаг үзхләрн, тедн гүүлдәд күрч ирдмн. (47 үг.)

Үгмүд: хөөч, хошт, икр, хурһд, көкүлдг, үзхләрн.

Даалһвр: эн келвриг хойрдгч нүүрин нерн деерәс бичүлх.

ИҖЛ БОЛН ТЕҢ

Иҗл болн Тең һолмуд тал-талдан үзгүр урсна. Болв нег һазрт эн хойр һол өөрднә. Тер бәәрнд канал тосхгдв. Иҗл болн Тең һолмудыг хоорнднь негдүлв. Арвн һурвн километрт боодг кегдв. Цимлянск теңгс тогтагдв.

Иҗл Тең хойрин хоорндк каналар кермс йовна. Тедн Көк теңгсәс авн Москва күртл одна. (49 үг.)

Үгмүд: урсна, Иҗл, Тең, хоорндль, Цимлянск теңгс, боодг, негдүлв, Көк теңгс, кермс.

Зу́ра:
1. Ижл Тең хойрин хоорндк канал.
2. Цимлянск тенгс.
3. Кермә йовлһн.

Селвг. Ижл болн Тең һолмудын аург сурһульчнрт үзүләд, күүндвр кеһәд, тетрадьтнь ноорүлж бичүлх.

ХӨД КИРҺЛҺН

Хүүрә Сала гидг һазрт колхозин хөөнә хош бәәнә. Салан ард һурвн цаһан гер үзгднә. Нег ик цаһан гертн кирһлһнә пункт бәәнә.

Энд хөд кирһнә. Хөөг электрическ машинкәр кирһнә. Машинкәр кирһсн шулун болн амр. Өдртән нег күн 40—50 хө кирһнә. Кирһчксн ноос хуралһнд бичкдүд дөң болна. (47 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: хош, электрическ, кирһнә, хуралһнд, ноос.

Сурврмуд:
1. Колхозин хөөнә хош альд бәәнә?
2. Хөөдиг юуһар кирһнә?
3. Бичкдүд юунд дөң болна?

Селвг. Хөөдиг яһж кирһдгинь үзсн сурһульчнрар келүләд, келвриг тетрадьтнь бичүләд, ямаран? гисн сурврт хәрү өггч үгмүдинь олулх.

КӨК ҺАЛ

Элстәс өмәрән Ик-Буурл гидг селән бәәнә. Нег дәкж нааран һазрин өрин зөөр хәәдг улс ирв. Тедн энд һазр бурһудв. Генткн нег өдр газ хагдад һарв. Эн газ бийнь шатна.

Эн газиг Элст балһснур орулв. Ода Элстин кесг миңһн патьр газар дуладхгдна. Хот келһнд бас олзлгдна. (47 үг.)

Үгмүд: һазрин өрин зөөр, хагдад, бурһудв, патьр, дуладхна, олзлна.

Зура:
1. Ик-Буурл селән.
2. Газ оллһн.
3. Элстүр газ орyллһн.

Селвг. Келвриг сурһульчнрар давтулж келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Эврә нердинь олулх.

ТҮРҮН КОСМОНАВТ

1961 жилин мөрн сарин 12—темдгтә өдр. Нарта дулан өдр билә. Тер өрүн Москва соньн зәңг соңсла.

— Космическ керм «Восток» оһтрһуһур нисж һарв. Дсернь советск күн Юрий Гагарин йовна!— гисн зәңг хурдар тарла. На-

рт делкә өврмҗ кеж бахтла. Зөргтә советск баатр Юрий Гагарин оайрта иржҗ, һазртан буула. (49 үг.)

(«Пионерск үнн» газетәс.)

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, хамдан зура кеһәл, тетрадьтнь бичүлх. Эврә нердинь олулх.

ЭӘЖИН БАЙР

Ижл һолын көвәд бичкн селән бәәҗ. Тенд Делгр гидг эмгн бәәҗ. Терүнә көвүднь холд бәәҗ.

Нег дәкҗ зунар, ачнрнь ээжүрн иржҗ. Тедн олн зүсн балһсдас иржҗ. Саша Мергн хойр — Москваһас, Витя — Ленинградас, Байрта — Элстәс, Сәәхә — Әәдрхнәс иржҗ. Делгр ээҗ икәр байрлҗ. «Садта күн — салата модн!» — гиҗ тер келҗ. (50 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Сурврмуд:
1. Делгр ээҗ альд бәәҗ?
2. Кен терүнүр иржҗ?
3. Тедн альдас иржҗ?
4. Делгр ээҗ ямаран үлгүр келҗ?

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, күүндвр кех. **«Садта күн — салата модн»** гисн үлгүрин учр-утхиг цәәлһҗ өгх. Келвриг тетрадьтнь бичүләд, эврә нердинь дораһурнь татулх.

ҺУРВН КӨВҮН

Нег өрк-бүлд һурвн көвүн — һурвн пионер бәәҗ. Тедн өсәд, залус болна. Эк эцк хойр һурвн көвүһән цергт мордулна. Негнь ракетн цергт церглнә. Хойрдгчнь — моряк болна. Һурвдгчнь — летчик болна.

Төрскн орн-нутгтан тедн итклтәһәр церглнә. Эк эцк хойрнь көвүдәрн байр кенә. (41 үг.)

Сурврмуд:
1. Нег өрк-бүлд кедү көвүн бәәҗ?
2. Тедн өсәд, ямаран цергт церглҗ?
3. Эк эцк хойр ямаран седклтә?

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, күүндвр кех, тетрадьтнь бичүлх. **Кедү?, кедүдгч?** гисн сурврмудт хәрү өгч үгмүдинь олулад татулх.

САРУЛ КҮҮКН ЯҺҖ ИК БОЛСНА ТУСКАР

Бичкн Сарул күүкн шулуһар ик болхар седнә. Яһҗ терүгән күцәхән медхш. Экиннь туфль чигн өмсәд йовна. Ээҗиннь хувц чигн өмснә. Юмн болҗ өгхш. Зуг терүг наад бәрәд инәлднә.

Нег дәкҗ Сарул пол сәвүрднә. Йир сәәнәр сәвүрднә. Экнь алң болна.

— Сарул, чи ик күүкн болад бәәжч,— гиҗ экнь магтна. Дарунь Сарул аһ-сав уһана. Йир сәәнәр уһаһад, арчад оркна. Эн спамд экнь магтсн деер, эцкнь бас магтна.

— Видн медлго бәәҗвиди. Мана Сарул ик күүкн болад бәәж, — гиҗ эцкнь келнә.

Бичкн Сарулыг ода цуһар ик Сарул гиҗ нерәднә. (91 үг.)

Сурврмуд:

1. Сарул ямаран бәәҗ?
2. Ик болхин төлә тер ю кеж?
3. Эк эцк хойрнь терүг яһад магтҗ?
4. Ик болхднь Сарулд юн дөң болҗ?

Селвг. Эн сурврмудт хәрү өгәд, ахрар тетрадьтнь бичүлх. Түрүнк зәңгин үгмүдәс җөөлн болн хату эгшгүдинь олулх. Җелврт шин нер өгүлх.

СУРҺУЛЬТА ШОВУД

Җерәст сурһуль дасхдан Дуров дурта билә. Җерәс — ухата шовуд.

Дуровин герт һарт иҗлдсн нег керә бәәлә. Нег дәкҗ хоша бәәсн гергн гүүҗ ирв. «Тана керә манаһас ухр хулхалҗ»,— гив.

Гер дотраһур хәәвүвидн. Шкафин цааһас ухр, хурвч, товчс олдв.

(А. Дурова.)

Үгмүд: дасхдан, һарт иҗлдсн, хоша, хулхалҗ, дотраһур, хурвч.

Сурврмуд:

1. Җерәст сурһуль дасхдан Дуров яһад дурта бәәҗ?
2. Җерән тускар тадн ю меддвт?
3. Һарт иҗлдсн керә альд бәәҗ?
4. Керә яһад ухр авсмби? (Керәс гилвксн юмнд дурта.)
5. Дәкәд ямаран гилвксн юм керә бултулҗ?

ҺУРВДГЧ КЛАСС

АХР ЗӘҢГ. ДЕЛГРҢГҮ ЗӘҢГ

ҖИЛИН ДӨРВН ЦАГ

Цасн хәәлнә,
Усн гүүнә,
Шовуд ирнә,
Кезә тиим болна?

Нарн халулна,
Тәрән урһна,
Оһтрһу дуурхна,
Кезә тиим болна?

Нарн холдна,
Өвсн шарлна,
Хур орна,
Кезә тиим болна?

Цасн орна,
Шуурһн шуурна,
Киитн чаңһрна,
Кезә тиим болна?

Үгмүд: оһтрһу, дуурхна, шуурна, чаңһрна, халулна.

Селвг. Шүлгиг сурһульчнрар умшулад, җилин дөрвн цагин тускар күүндвр кех. Шүлгин түрүнк бадтин үгмүдәр ахр зәңгс бүрдәлһәд келүлх. **Цасн хәәлнә. Усн гүүнә. Шовуд ирнә. Кезә тиим болна?** Эн зәңгс деер нежәд-хошад ирлцңгү үгмүд немүләд, «Хавр» гидг келвр тетрадьтнь бичүлх. Үлгүрнь. **Хаврт цасн хәәлнә...**

СОЦИАЛИСТИЧЕСК КҮЧ-КӨЛСНӘ ГЕРОЙ

Кезәнә угатя улс баячудт заргддг бәәҗ. Баячудын мал хәрүлдг бәәҗ. Бембшә Эрднь бас баячудт заргдҗ йовҗ. Бичкнәсн авн ик зовлң үзҗ өсҗ.

Советин йосн тогтхла, эн зарц болдган уурч. Эрднь колхозд орҗ. Колхозникүд энүнд хө даалһҗ.

Җил болһн хөөһән һару угаһар өскәд, ик ноос авдг болҗ. Советск правительств Эрднин күч-көлсиг өөдән ачлҗ. Социалистическ Күч-көлснә Герой нер өгч. (60 үг.)

Үгмүд: заргддг, зовлң, тогтхла, колхозникүд, өөдән ачлҗ, правительств, һару, Герой.

Сурврмуд:
1. Бембнь Эрднь кенд иргдж йовж?
2. Эрднь колхозд яһж көдлдг бәәж?
3. Эрднин күч-көлсни һорсн яһж ачлж?
Селвг. Келврин умшж өгәд, күүндвр кеһәд, тетрадьтнь зураһар бичүлх.

ӘӘМШГТӘ ХААЛҺАР

Уулын җим хаалһар нег мөр унад, нег мөр көтләд йовлав. Барун өвдгм уулла шүрглдәд йовна. Зүн көлм там деер.

Мөрд саглҗ ишкәд йовцхана. Хаалһин эргцд күрәд ирүв. Өмнм эргндән метр дүңгә там нүкн үзгдҗәнә. Нүкнә цань сәәхн тегш һазр. Би әәчкүв. Унҗ йовсн мөрм зогсв. Дөрвн көлән тер негдүлҗ авчкад, һәрәдәд, нүкнә цань тусв. Ардк мөрм бас һәрәдәд һарв. (61 үг.)

Үгмүд: җим, шүрглдәд, там, эргцд, негдүләд.

Зура:

1. Уулын җим хаалһар йовлһн.
2. Әәмшг үзгдлһн.
3. Ухата мөрд.

Селвг. Эн келврig умшҗ өгәд, зураһар тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь олулад татулх.

ШАМДҺА ИМТЕК

Чукоткт колхозин буһ-марлмуд хәрүлдг өвгн бәәнә. Тер өвгн Имтек гидг ачта. Ачнь селәнә школд орна. Зәрмдән тер ирәд, аавдан нөкд болна.

Нег дәкҗ аавнь селәнүр одҗ. Имтек бууһан авад, малан хәләнә. Даарад, герүр орна. Тер хоорнд буһ-марлмуд үргәд одна. Имтек гүүһәд һарна. Буһ-марлмуднь өмнәснь гүүлдәд аашна. Арднь чонмуд йовхиг көвүн үзнә. Түрүн халһндан нег чон ална. Дәкәд һурвн чон ална ... (62 үг.)

Үгмүд: зәрмдән, хәрүлдг, үргәд, буһ-марл, аавдан, даарад.

Зура:

1. Пионер Имтек аавиннь ормд мал хәләлһн.
2. Чонмудын дәврлһн.
3. Зөргтә Имтек чонмудыг диилв.

Селвг. Келврig умшҗ өгәд, күүндвр кех. Зураһар тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь татулх.

ЛАГЕРИН ӨРҮН

Элстин дорд үзгт баг модн бәәнә. Тер модн дотр цаһан гермуд үзгднә. Эн — мана республикин пионерск лагерь. Җил болһн бичкдүд ирҗ амрна.

Тенднә байрта өдр өрүн 7 часла эклнә. Пионерск бүрән дун бичкдүдиг серүлнә. Гүүлдҗ һарад, зарядк кенә.

Дарунь эдн оран ясна, нүүрән уһана. Лагерин туг өрглһнә линейк болна.

Өрүни хотын дару сергмҗтә наадд эклнә. (57 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: бүрән, серүлнә, нүүрән, сергмҗтә.

Зура:

1. Цаһан гермүд.
2. Пионерск өрүн.
3. Сергмҗтә наадд.

Селвг. Лагерин тускар күүндвр кеһәд, зураһар нәәрүлҗ бичүлх.

МИС БОЛН НОХА

Мис ноха хойр үүрлҗ. Миисднь — йоста, нохань болхла — наадһа бәәҗ. Хуучн наадһа герин шуһуд кевтҗ. Мис терүг үзчкәд, түрүләд әәҗ. Дәкәд өөрдәд одад таньлдҗ.

Нег дәкҗ мис «үүртән» хот өгхәр шиидҗ. Терүг гиҗгәснь зууҗ авад, кухньд авч одҗ. Тенд миист кесн ааһта үсн бәәҗ. Нохан хоңшариг тер ааһта үснд чикҗ. Тиигҗ мис «үүрән» асрҗ. (57 үг.)

(Б. Емельянов.)

Үгмүд: үүрлҗ, наадһа, хуучн, таньлдҗ, гиҗгәснь, хоңшариг, чикҗ, асрҗ.

Сурврмуд:

1. Хойр үр ямаран бәәҗ?
2. Мис нохала яһҗ таньлдҗ?
3. Мис «үүрән» яһҗ асрҗ?

МОДНА ЭЗДҮД

Амрдг өдрлә бидн үүрмүдтәһән моднур одувидн. Намрин серүн өдр билә. Даарад, һал түлвидн. Һалд боднцг болһувидн. Һалд булад болһсн боднцг ямаран сән!

— Үүрмүд, һалан унтратн! — гисн закгч дун генткн соңсгдв. Хәләхлә, һурвн көвүн. Тедн мод хәләҗ-хардг улс бәәҗ. Модна эздүдин келсн мел чик. Тегәд һалан унтравувидн. (48 үг.)

(«Уральский следопыт» журналас.)

Үгмүд: үүрмүдтәһән, серүн, түләд, боднцг, булад, унтратн, закгч.

Зура:

1. Модн дотраһур сергәд йовлһн.
2. Һал түллһн.
3. Модна эздүдин заквр.

ШОВУДЫН ӨДР

Мөрн сарин эклцәр шовуд нисҗ ирнә. Тедниг бичкдүд тосна. Нег өдр сурһульчнр паркд хурв. Теди шовудт кесг гермүд кеҗ. Теднән модн деер һарад өлгв. Парк улан дарцгудар болн дуудврмудар кеерүлгдв.

Нег өдр модн деер үкр хар суув. Тер байрта дууһарн шовудын сән өдр болҗахиг медүлв. (47 үг.)

(Н. Сладкович келврәс.)

Үгмүд: эклцәр, сурһульчнр, паркур, дарцгудар, дуудврмудар, дууһарн, үкр хар.

Сурврмуд:

1. Шовудыг бичкдүд яһҗ тосҗ?
2. Парк яһҗ кеерүлгдҗ?
3. Үкр хар яһҗ байрлҗ?

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, күүндвр кеһәд, тетрадьтнь зураһар бичүлх.

АМЕРИКҮР НИСЛҺН

1937 җилин мөчн сарин 18-д Советск Союзин Героймуд, летчикүд — Чкалов, Байдуков болн Беляков Ар полюсар дәврәд, Америкүр нислә.

Урднь күн тиигҗ нисәд уга бәәсмн. Канадт күрчкәд, Номһн далан көвәһәр нисәд, Америкд күрлә. Портландын аэродромд мөчн сарин 20-д ирҗ буула. Летчикүд 63 част 12000 километр нисҗ.

Советск самолет ирҗ буусна туск зәңг Америкәр йир түргәр тарҗ. Аэродром әмтәр дүүрч. (60 үг.)

Үгмүд: полюсар, ниссн, аэродром, көвәһәр, Портланд, түргәр, дүүрч.

Селвг. Эн сурврмудын хәрүсинь ахр зәңгсәр тогтаһад, тетрадьтнь бичүлх. Америкүр кен нисҗ? Альд ирҗ бууҗ? Кедү част нисҗ? Кедү километр нисҗ? Эврә нерднь олулад, дораһурнь татулх.

МОСКВАН НЕРТӘ КАНАЛ

Москва һол хәәрдәд ирв. Москва ик болад, усн баһдад бәәв. Тегәд Москва — Иҗл гидг канал тосхгдла. Тер канал утдан 128 километр болв. Каналд шлюзмуд кегдв. Иҗлин усиг күчтә электрическ сорулар сорад, шлюзмудар өөдән һарһна. Шлюзмудар кермс йовна. Химкин өөр ик нур тогтагдв. Тенд кермс зогсдг вокзал тосхгдв.

Эн каналд Москва нерн өггдв. (55 үг.)

Үгмүд: хәәрдәд, шлюзмуд, сорулар, Иҗл, кермс, вокзал.

Сурврмуд:

1. Москва болн Иҗл һолмудын хоорнд канал яһад тосхгдҗ?
2. Шлюзмудт Иҗлин усн яһҗ орулгдна?

3. Шлюзмудар юн йовна?
4. Қанал яһҗ нерәдгднә?

Селвг. Қелвриг тетрадьтнь зураһар бичүлх. Түрүн хойр зәңгин үгмүдт дуута болн дүлә хадвргмудыг темдглүлх.

ЭЛСТИН АЭРОПОРТ

Элстин ар үзгт аэропорт бәәнә. Эндәс өдр болһн самолетмуд нисҗ һарна, нисҗ ирнә. Москваһур, Ростовур, Грознур болн талдан балһсдур әмт зөөнә. Зәрм районудур өрүн болһн самолетмудниснә.

Нисхәр бәәх улс аэропортд оньдин дала болна. Тедн дунд медәтнр, бичкдүд бәәнә. Самолетар нисхлә, хурдн болн соньн. Самолет ирхиг болн нисхиг радиоһар зәңглнә. (52 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: аэропорт, самолетмуд, соньн, хурдн, зәңглнә.

Сурврмуд:

1. Элстин аэропорт альд бәәнә?
2. Самолетмуд альдаран ниснә?
3. Аэропортын диг-даран ямаран?

Селвг. Самолетар ниссннь тускар сурһульчнрар келүлх. Қелврит тетрадьтнь зураһар бичүлх, эврә нердинь олулх.

МӨСН ДЕЕР

Ар үзгт йир киитн. Болв бәәрн улс һазртан дурта. Тедн ямаран чигн киитнд хавс аңнна.

Нег дәкҗ аңһуч Ирилюп аңнхар һарч. Нег ик мөснә захд ирәд сууҗ. Цанд зүүлһәтә нохаснь хаҗуднь бәәҗ.

Генткн чаңһ салькн көдлҗ. Мөсиг салькн көөһәд, далаһур орулҗ. Зун частан аңһуч мөсн деер йовҗ. Генткн салькн үзгән сольҗ. Мөсн хәрү ирҗ. Аңһуч Ирилюп нохастаһан һазрт бууҗ. (61 үг.)

(Е. Денисов.)

Үгмүд: аңһуч, хавс (тюлени), аңнхар, далаһур, генткн, чаңһ, үзгән.

Зура:

1. Ар үзгин йиртмҗин бәәдл.
2. Аңһуч Ирилюпла болсн йовдл.
3. Аңһуч хәрҗ ирлһн.

Селвг. Қелвриг умшулад, күүндвр кех, тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь олулад темдглүлх.

ЗӨРГТӘ ПИОНЕР

Пионер Санл школасн һолын көвәһәр хәрҗ йовҗ. Генткн «Чивҗәнәв! Чивҗәнәв!» гиҗ хәәкрсн дун сонсгдна. Бичкн

көвүн хәәкрҗәсн бәәҗ. Тер оңһцар наадҗ йовад, уснд унҗ. Санл хувцтаһан уснур гүүһәд орна. Көвүг татад һарһна. Көвүн әәчкәд, ухаһан геечкҗ. Санл терүнд ки авхулҗ. Көвүн сергәд хәрҗ. Санлд икәр ханҗ. (48 үг.)

Үгмүд: көвәһәр, чивҗәнәв, оңһцар, хувцтаһан, ки авхулҗ, сергҗ, ханҗ.

Селвг. Келвриг умшулад, күүндвр кеһәд, оларн зура тогтаһад, тетрадьтнь бичүлх.

ӨВСНӘ ХАДЛҺНД

Хаврт мана тег сәәхн болна. Көк өвсн салькнд дольгарад бәәнә. Җил болһн мини эцк өвс хадлһнд көдлнә. Трактор йовулна.

Нег дәкҗ би үүрмүдтәһән хадлһнур одув. Өвсн дотр шовуд җиргәд, эрвәкәс нислдәд бәәнә. Толһа деер һарад ирүвидн. Җирлһн дотр баран үзгдв. Өөрдәд ирхлә, мана әмтн бәәҗ. Трактор өвс хаддг машид ардан чирҗ. Йир ик өвсн хадгдҗ. (57 үг.)

(«**Комсомолец Калмыкии**» газетәс.)

Үгмүд: дольгарад, хадлһн, җирлһн, баран, эрвәкәс.

Селвг. Келврит умшад, сурһульчнрла хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. Түрүн хойр зәңгин үгмүдәс җөөлн болн хату эгшгүдинь олулх.

МАНЦ ҺОЛЫН ЗАҺСЧНР

Хаврин цагт Манц һол йир өргн. Уснь зөвәр гүн болна. Энд олн зүсн заһсн бәәршнә: сазн, цуув, цурх, ботаха.

Түрвән Натрин бригад өдр болһн заһс аңнлһнд һарна. Шүүгүл ачсн оңһциг катер чирнә. Катер һолын тал дунд күрнә. Заһсчнр шүүгүлән буулһад хайна.

Яшалтинск заһсна заводын бригадмуд дунд Натрин бригад сән тоод йовна. Эн бригад зураһан җил болһн күцәнә. (60 үг.)

(«**Хальмг үнн**» газетәс.)

Зура:

1. Манц һолын бәәдл.
2. Заһс аңнлһнд һарлһн.
3. Түрвән Натрин бригадын күцәмҗ.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар умшулад, күүндвр кех. Зураһар тетрадьтнь бичүлх.

УРҺА МОДН

Мана төрскн һазриг урһа модн кеерүлнә. Тер зөвәр ик һазр эзлнә. Терүг күн юунд болв чигн олзлна. Модар гер бәрнә. Модар түлә кенә. Гермүд, төмр хаалһ, вагод, кермс тосхлһнд олзлна.

Модн бәәсн һазрт аһар цевр болна. Тәрән, темсн сәәнәр урһна. Урһа модн дотр аң, шовуд идшлнә.

Мана колхозмуд болн совхозмуд тәрәнә һазртан хаац мод ӯрһана. (57 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: кеерүлнә, кермс, хаац, аһар, идшлнә, урһна.

Сурврмуд:

1. Модн һазриг яһна?
2. Модар кун ю кенә?
3. Урһа модн бәәсн һазр ямаран?
4. Тәрәнә теегт хаац мод яһад урһадв?

Селвг. Келвриг умшж өгәд, урһа модна тускар күүндәр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. Мана һазрт урһдг моддын нердиг келүлх.

КРОКОДИЛ

Халун һазрт ик-ик аһурсд бәәнә. Теднә негнь — крокодил. Крокодилмүд олар хурна. Эдн зуунас үлү җилд эмд бәәнә. Теднә зәрмнь утдан зурһан метр болна.

Крокодилмүд усн уга бәәж чадхш. Усн дотр тедн йир шамдһа болн чидлтә. Нарнд зэврлхәр крокодилмүд уснас һарна. Усн ширгхлә, крокодилмүд бальчгт булхад, кесг сард унтна. (49 үг.)

(«Крокодил» дегтрәс.)

Үгмүд: аһурсд, крокодил, шамдһа, зэврлхәр, ширгхлә, бальчгт.

Сурврмуд:

1. Крокодилмүд альд бәәнә?
2. Крокодилмүд ямаран бәәдлтә?
3. Крокодилмүд усн дотр ямаран?

Селвг. Крокодилиг альд үзснәннь, умшснаннь тускар сурһульчнрар келүлх. Сурврмудын хәрүсинь тетрадьтнь бичүлх.

АҢГУДТ ДӨҢ БОЛЛҺН

Намрин цаг бәәж. Сережа Витя хойр оңһц дотр сууһад, заһс аңнжаж. Һол дотр кермн аңгуд усчад йовдг болна. Зәрмнь чивж йовна. Тегәд көвүд тенд дөң болна. Оңһцар йовад цуглулна. Оңһц дүүрнә. Кермд тагчг сууцхана.

Оңһц һолын көвәд ирәд зогсна. Аңһуд һәрәдж бууһад, моднур орж одна. Тедн хот хәәһәд, талдан моднур нүүж йовсн бәәж. (56 үг.)

Үгмүд: аңнжаж, кермд, цуглулна, усчад, һәрәдж, оңһц, нүүж.

Зура:

1. Һолд заһс аңнлһн.
2. Кермн аңгуд ус һатллһн.
3. Аңгудт дөң боллһн.

Селвг. Келврин түрүн зурһан зәңгиг давтулж келүләд, тетрадьтнь бичүлх, бәәлһнә нердинь олулх, эврә нердинь келүлх.

МОҺАН ХОРТД

Моһа цуг аһурснд әәмшгтә. Болв зәрм аңгуд моһаг диилнә. Тер дотр зара шамдһа кевәр ноолдна. Өсрәд, хатханчгарн хатхад бәәж, моһаг тер ална.

Мангуст гидг бичкн аң бас моһаг диилнә. Мангустын ноосн шүрүн. Арснь зузан, шүднь хурц. Хорта ик моһаг чигн тер диилнә. Ноосарн хатхад, шүдәрн зууһад, моһаг ална. (50 үг.)

(Н. Коростелёв.)

Үгмүд: аһурсд, шамдһа, хатханчгарн, мангуст, шүрүн, зузан, хурц.

Сурврмуд:

1. Зара ямаран аң?
2. Моһаг зара яһж диилнә?
3. Мангуст ямаран аң?
4. Мангуст моһала яһж ноолдна?

Селвг. Келврит умшж өгәд, зураһар тетрадьтнь бичүлх. Түрүн һурвн зәңгд бәәлһнә нердинь олулх.

ТЕСЛТӘН СӨРЖ ХӘЛӘЛҺН

Дән болжасн цаг бәәж. Партизанск отрядын нернь туурсн разведчик Кузнецов шавтж. Терүнд эмч операц кехәр бәәж.

— Нанд укол бичә кетн,— гиж операц келгүлхиннь өмн разведчик сурж. Эмч алң болж — тер цагт зөвүрнь ик болх.

Операц кежәсн цагла Кузнецов зовсан медүлсмн уга. Тагчг тесәд һарч.

— Бийән зовах седкл та яһад зүүвт?— гиж разведчикәс эмч сурж.

— Теслтән сөрж хәләхәр седләв,— гиж разведчик хәрү өгч. (65 үг.)

(А. Цессарский.)

Үгмүд: нернь туурсн, разведчик, алң болж, зөвүрнь, зовсан, теслтән сөрж.

Сурврмуд:

1. Разведчик Кузнецов яһж?
2. Операциг тер яһж дааж һарч?
3. Укол яһад эс келгүлж?

Селвг. Разведчикүдин тускар ямаран дегтр умшсинь, ямаран фильм хәләсинь сурһульчнрар келүлх. Сурврмудын хәрүсинь тетрадьтнь бичүлх.

МОРЯКУДЫН ДӘВРЛҺН

Ленинград хортна бүслврт бәәлә. Фашистнр балһсн деер бомбс хаяд, товар хаһад бәәлә. Өдр болһн гермүд хамхрад, шатад, әмтн үкәд бәәдмн.

Нег өдр шуурһн шуурв. Фашистнр товсан сумлад белдчксн бәәҗ. Минь тер цагла цаһан хувцта әмтн һарч ирҗ. Тедн фашистнриг алад, товсинь хамхлад хайчкҗ.

Терн мана морякуд бәәҗ. Тедн мөсн деегүр йовад, хортна ардас генткн дәврҗ. (57 үг.)

Үгмүд: бүслврт, шуурһн, генткн, дәврҗ, морякуд, ардас.

Зура:

1. Балһсиг товдлһн, бомбдлһн.
2. Морякудын дәврлһн.
3. Фашистнриг күүчлһн.

Селвг. Сурһульчнрар келврт талдан нер өгүләд (келхд, «Генткн дәврлһн», «Фашистнриг күүчлһн»), нәәрүлҗ келүлх. Сүүлин зурһан зәңгиг тетрадьтнь бичүлх.

ДЕЛЬФИНӘ ДӨҢ

Дельфинс йир ухата. Тедн уснд бәәнә. Күүнд шулуһар иҗлднә. Күүнә келсиг меднә. Нег тиим дельфин номтнрт дөң болҗ.

Терн иим бәәҗ. Күн усн дор яһҗ көдлҗ чадхиг номтнр шинҗлҗ. Тедн тер көдлмшән дуустлан уснас һарх зөв уга бәәҗ.

— Теднд бичг яһҗ күргхмб?—гисн төр һарч. Терүнднь дельфин дөң болҗ. Дельфинд бүс бүслһҗ. Терүнднь бичг боoһад илгәҗ. (58 үг.)

(«Теңгсин аһурсд» дегтрәс.)

Үгмүд: дельфин, иҗлднә, шинҗлҗ, дуустлан, дөң.

Сурврмуд:

1. Номтнр альд көдлмш кеҗәҗ?
2. Дельфин теднд ямаран дөң күргҗ?
3. Дельфинә тускар ю меднәт?

Селвг. Теңгст, далад бәәдг ик аһурсдын нердиг келүлх. Келвриг зураһар нәәрүләд, тетрадьтнь бичүлх. **Яһҗ?, ю кеҗ?** гисн сурврмудт хәрү өгч үгмүдиг олулх.

ШИН ҖИЛИН БАЙР

Шин җилиг бидн икәр күләнәвидн. Мана школд шин җилин нәр-наадн бахмҗта болна. Школын ик хорад ке сәәхн ёлк тәвгднә. Олн зүсн наадһасар тер кеерүлгднә. Терүг эргәд, бидн дуулнавидн, биилнәвидн.

Цаһан махлата, ут цаһан сахлта «Киитн цаһан аав» һарч ирнә. Тер маниг йөрәнә. Хаҗуднь «Чиндһн цаһан ачнь» йовна. Ардаснь «туула», «арат», «чон», оцл «аю» һарч ирнә. (58 үг.)

Үгмүд: бахмҗта, наадһасар, кеерүлгднә, йөрәнә, чиндһн цаһан.

Селвг. Келвриг умшулад, күүндвр кех. Келвриг хойрдгч хүвинь тетрадьтнь бичүлх. Чинрлгч нердиг олулад, самбрт бичүлх. **Цаһан, ут, киитн** гисн үгмүдт сөрүд чинртә үгмүд олулҗ келүлх (**цаһан—хар**).

ЭЭҖИН ЭҢКР АЧ

Зулака эмгн бичкн ачтаһан бәәнә. Баатриң эк-эцк ах сурһульд йовна. Баатр һурвдгч класст орна. Ээҗнь терүг даңгин нег кемлә серүлнә.

Школас Баатр даңгин тиньгр ирнә. Ю дассан, ямаран соньн юм кесән, соңссан ээҗдән келнә. Тер дотр «5» гисн темдг авхларн, байрлҗ үзүлнә.

Баатр ээҗдән дурта, даңгин нөкд болна. Өдмг, үс хулдҗ авч ирнә. Ааһ-савинь уһана.

— Ээҗин эңкр ач!— гиҗ Зулака ачан таална. (65 үг.)

(«Күсл» дегтрәс.)

Сурврмуд:

1. Зулака эмгн кенлә бәәнә?
2. Баатр школас яһҗ ирнә, ээҗдән ю келнә?
3. Баатр ээҗдән яһҗ дөң болна?
4. Ээҗнь Баатриг яһҗ таална?

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, умшулад, учр-утхарнь күүндвр кех, тетрадьтнь бичүлх. Түрүнк нег зоңгин үгмүдәс җөөлн болн хату эгшгүдинь олулх.

ТОҺРУД

Хаврт мана теегүр тоһруд нисҗ ирнә. Тедн бәәрштг һазртан ирҗ зогсна. Зәрмнь Хулхтад, зәрмнь Улан-Эрг деер бәәршнә.

Нидн җил хойр тоһрун Найнтахнд ирв. Тернь учрта билә. Намрар теднә нег бичкн үрн җивртән шавта болад, Найнтахнд үлдҗ. Терүг кеер тенҗ йовтлнь, туһлч өвгн Текә үзәд, герүрн авч ирлә. Ач көвүтәһән Арслңта хоюрн терүг асрад эдгәҗ. Хавртнь Арслң терүг теврәд, хойр тоһруг тосҗ. Үрән үзсн тоһруд байрлҗ. (65 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: бәәршдг, зәрмнь, шавта, туһлч, тенҗ, эдгәҗ.

Сурврмуд:

1. Хаврт тоһруд альд ирҗ зогсна?
2. Хойр тоһрун Найнтахнд яһад ирҗ?
3. Туһлч Текә ачтаһан ю кеҗ?
4. Тоһруна һууҗмулыг Арслң яһҗ?

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар умшулад, күүндвр кех. Деер өггдсн сурврмудт хәрү өгәд, тетрадьтнь бичүлх, эврә нердинь олулад, дораһурнь татулх.

ҖИТЛӘН КЕСН ГЕР

Җитлә көвүн үкр харин гер кев. Терүгән хаша дотран, модн деер өлгв. Түрүн җилднь терүнднь үкр хар бәәсн уга. Юнгад гих-

лә орань заагта бәәж. Хойрдгч җилднь Ҡитлә теруг ясв. Ода үкр хар ирж өндглнә. Өрүн болһн үкр хар гер деерән суучкад дуулна. Ҡитлә терүнә дууг соңсхдан дурта. (50 үг.)

(«Комсомолец Калмыкии» газетәс.)

Үгмүд: үкр хар, орань, заагта, өндглнә, дуулна, соңсхдан.

Селвг. Ҡелвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, умшулад, келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Түрүнк нег зәңгин үгмүдәс эгшгүдинь болн хадврмудынь олулҗ келүлх.

ИҠ БОЛЧКАД БИЧКН НУР

Красноярск крайд нег нур бәәнә. Терүг Бичкн нур гиҗ нерәднә. Нуурин нег захнь ө-шуһу модта уулд тулна. Наадк захнь—тегш теегәр делврнә. Уулын белд бәәсн гермүд йир бичкн болҗ үзгднә. Мана Бичкн нур тиим ик. Толһа һатц талдан нег нур бәәнә. Мана нуурас тер зөвәр ик. Тегәд мана нууриг Бичкн гиҗ нерәдҗ. (56 үг.)

(Багшнрин газетәс.)

Үгмүд: крайд, нур, захнь, ө-шуһу модн, уулын, белд, һатц, зөвәр.

Сурврмуд:

1. Бичкн нур альд бәәдв?
2. Тер икнь юунас медгднә?
3. Бичкн нур гиҗ яһад нерәдсмб?

Селвг. Ҡелвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар умшулад, күүндвр кех. Сурврмудын хәрүсинь тетрадьтнь бичүләд, эврә нердинь дораһурнь татулх.

ХОЙР ҮР

Мана нуурт олн зүсн заһсн бәәнә. Сережата бидн һахуляр заһс аңннавидн. Хулста номһн уснд оңһцар орад зогснавидн. Һахульмудан уснд хайчкад суунавидн. Сережан һахульд заһсн дарунь экләд торна. Мини һахульд йир удан торна. Тер байрлна, би уурлнав.

Хәрх цаг болхла, Сережа заһснасн нанд өгнә. Авхшив гихлә, өөлнә. «Хөөннь би чамаг дахулхшив»,— гинә. (53 үг.)

(Багшнрин газетәс.)

Үгмүд: һахуль, хулста, оңһцар, торна, өөлнә, хөөнь.

Селвг. Ҡелвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь олулад келүлх.

МАРЛЫН ТУҺЛ

Мордовск заповедникин өөрәһәр телефона суңһуг татата бәәҗ. Шинәс суңһуг татсн әмтн хуучнынь һазрт хайчкҗ. Тернь цаснд даргдҗ одҗ.

Нег дәкҗ тендәһәр бичкдүд лыжәр дошҗ йовҗ. Тенд, цасн

деер, марлын туһл кевтсиг үзж. Туһлын ардк көлнь суцһугт оралдж. Тедүкнд хойр ик марл зогсад бәәнә.

Көвүд марлын туһлыг суцһугас сулдхна. Марлмуд туһлан дахулад, моднур орна. (55 үг.)

(**Багшнрин газетэс.**)

Үгмүд: заповедникин, татата, суцһуг, марлын, туһл, марлмуд, сулдхна, дахулад.

Селвг. Келвриг умшж өгәд, сурһульчнрар умшулад, күүндвр кех. Хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. **Марлын, туһлын, туһлыг гиси үгмүдин бичлһиг** цәәлһж өгх.

МӨР МӨРДЛҺН

Түрүн цасн орсна дару бидн моднур одувидн. Тенд, цасн деер, олн зүсн мөр үзгднә. Аңгудын, шовудын мөр бәәнә. Аңгудын мөриг медхд күчр биш.

Бидн йовад, аңгудын мөр мөрдүвидн. Эн аратын мөр. Энд туула һәрәдәд гүүж. Эн юуна мөр болхв? Ямаран ик аң йовсн болхв? Бидн терүг мөрдүвидн. Модн дотр ик буһ-марл зогсҗасинь үзгдв. Энүнә мөр бәәж! (58 үг.)

Үгмүд: мөр, аңгудын, мөрдүвидн, буһ-марл, һәрәдәд.

Селвг. Келвриг умшж өгәд, сурһульчнрар келүләд, күүндвр кех. Ямаран аңгудын мөр меддгинь келүлх. Тетрадьтнь бичүләд, аңгудын нердинь дораһурнь татулх.

УХАТА НОХА

Модн дотр дән болв. Нег модн дор шавта салдс кевтнә. Терүнә һар көл хойртнь сумн тусж. Шуурһн көдлхлә, салдсиг цасн экләд дарна. Тер көлдәд бәәв. Саржңнсн ә генткн соңсгдна. Нүдән секәд хәләхлә, хажуднь нег ик ноха зогсҗана. Салдсиг тер үнрчлчкәд, гүүһәд йовж одна.

Дарунь тер ноха хойр санитар дахулж ирнә. Тедн салдсиг цан деер ачад, госпитальд күргв. (59 үг.)

Үгмүд: шавта, шуурһн, саржңнсн, хажуднь, үнрчлчкәд, санитар, госпиталь.

Сурврмуд:

1. Салдс яһж?
2. Терүнд ямаран әәмшг үзгдх бәәж?
3. Салдсиг кен олж авч?
4. Ноха кениг дахулж ирж?
5. Салдсиг альдаран күргж?

Селвг. Келвриг умшж өгәд, күүндвр кех. Сурврмудын хәрүсинь тетрадьтнь бичүлх. Түрүнк нег зоңгин үгмүдәс эгиг болн хадвр үзгүдинь олулх.

ТҮРҮН ГАЛСТУК

Эн кезәнә болсн йовдл. Тиигхд пионерск организац уга билә. Көвүд, күүкд улан галстук зүүһәд уга билә. Гражданск дән шинкн төгслә. Орн-нутг күнд-күчр бәәдлд бәәлә. Төмр хаалһин вагодын ацаг буулһлһнд комсомольцнр, баһчуд көдлҗәлә. Бичкдүд теднд бас дөң болҗала. Тедн дунд арв күрсн наста бичкн Оля күүкн йовла. Толһадан тер улан альчурта билә.

Нег дәкҗ төмр хаалһчнрур Феликс Дзержинский ирв. Оляг тер өкәрләд, альчуринь авад, күзүнднь галстук кеһәд боола. Тер цагас авн Оля галстукан даңгин зүүдг болв. (77 үг.)

(А. Ильина.)

Үгмүд: пионерск организац, гражданск дән, күнд-күчр, төмр хаалһчнрур, өкәрләд, зүүдг.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, күүндвр кех, пионерск галстукин тускар келҗ өгх. Келвриг хойр әңгд хуваһад, нег әңгинь тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә үгмүдинь дораһурнь татулх.

ДӨРВДГЧ КЛАСС

СОВЕТСК СОЮЗИН ГЕРОЙМУД

Алдр Төрскән харсгч дәәнд зөргәрн туурсн кедү Герой мана орн-нутгт бәәдв?

Советск Союзин Геройин ачта нериг 11 миңһн 500 һар күн зүүҗәнә. Теднәс 104 күн хойр дам Герой. Летчикүд-истребительмүд И. Н. Кожедуб, А. И. Покрышкин болн Советск Союзин Маршал Г. К. Жуков болхла, Советск Союзин һурвн дам Героймуд.

Маршал Г. К. Жуковд дәәнә хөөн Геройин нерн дөрвдәд зүүгдсмн. (53 үг.)

(«Советск Союзин Героймуд» дегтрәс.)

Сурврмуд:

1. Советск Союзин Геройин нериг кедү күн зүүҗәнә?
2. Кедү күн хойр дам Геройв?
3. Һурвн дам Герой кемби?

Селвг. Зәңгсиг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, күүндвр кех. Хальмг республикд бәәх Героймудын нерд келүлх.

Сурврмудт өгсн хәрүсинь тетрадьтнь бичүлх, эврә нердинь келүлх.

МАРТГДШГО ӨДР

Алдр Төрскән харсгч дән төгсәд, дөч һар җил давв. Болв Диилврин Парадт орлцсан би мел мартхшив.

Москва. 1945 җилин мөчн сарин 24 өдр. Өрүн эрт Парадт орлцачнр Улан талвңгин захд ирҗ зогсв. Хамцулгдсн полкс бслн болв. Кремлевск эрсин трибунс әмтәр дүүрв. Дигтә 10 часла Советск Союзин Маршал Г. К. Жуков Улан талвңд һарч ирв. Байрин сергмҗтә айс күңкнв.

Мавзолейин трибун деер партин болн правительствин һардачнр ирҗ зогсв. Үр Рокоссовский маршал Жуковд рапорт өгв. Маршал Жуков зерглҗ зогссн цергә эңгсиг йовад йөрәв. Дарунь тер трибун деер һарч ирәд, йөрәлин үг келв. Цергә хамцулгдсн оркестр Советск Союзин частр татв. Товсин деңц хаалһар Диилврин

байр темдглгдв. Парадт орлцачнр Улан талвңгар дегц сәәхн ишкдләр йовҗ һарв.

Диилврин тер Парад мини насн-җирһлд баттаһар тодлгдҗ үлдлә. Терүнд орлцсндан би байр-бахмҗ кенәв. (125 үг.)

Үгмүд: Парадт, Улан талвң, хамцулгдсн, трибунс, өргмҗтә, рапорт, йөрәлин, частр, дегц, насн-җирһлд, тодлгдҗ, байр-бахмҗ.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, учр-утхарнь күүндвр кех, оларн зура кеһәд, тер зураһар нәәрүлҗ бичх.

МАНА ШКОЛ

1. Мана школ ямаран (ик, шин, хойр давхр)?
2. Кеду класс бәәнә (нәәмн, арвн)?
3. Кеду хора бәәнә?
4. Чи кедүдгч класст сурнач?
5. Тана класс альд бәәнә?

Селвг. Эврәннь школын тускар сурһульчнрта эн сурврмудар күүндвр кех. Күүндврин хөөн терүгән «Мана школ» гиҗ нерәдүләд, сурһульчнрар эврәннь нерн деерәс ахрар нәәрүлҗ бичүлх, бәәлһнә нердинь олулх.

КӨГШН ХӨӨЧ ЭРДНЬ БОЛН АХ ЗООТЕХНИКЧ МИХАИЛ БАТУРИН ХОЙРИН КҮҮНДВРӘС

— Өмн цагт иим җирһл күүнд чигн уга билә. Ода болхла, эн хурһд бичкн күүкд мет бәәнә. Хотнь белн, уснь өөрнь, деерәс нарн цонаҗ бәәхш, серүн сүүдртә,— гиҗ хөөч Эрднь келҗ суунa.

— Цагнь тиим, цагнь ... Кезәнә та шуурха хар ишкә герт бәәдг биләт. Ода ямаран герт бәәнәт?— гиҗ ах зоотехникч Михаил Батурин сурв.

— Чолун герт.

— Кеду хората?

— Зурһан.

— Сад бәәнү? Альмн, кедмн урһну?

— Бәәнә. Урһна.

— Һаруд, багц бәәну?

— Бәәнә.

— Тарвс, һу, помидор, хаяр урһну?

— Урһна.

— Тиигхлә, тана бәәдл-җирһл бас икәр хүврҗ гиҗ келх кергтә.

— Терчн мел үнн. Һанцхн нанд биш, мана совхозин күн болһнд тиим җирһл учрсн бәәнә,— гиҗ Эрднь өвгн байрлсн седкләр келв... (113 үг.)

(Нармин М.)

Үгмүд: цонаж, серүн, шуурха, ишкә, хүврҗ.

Селвг. Күүндвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, теднәр давтулад келүлх. Хойр сурһульчар хөөч, зоотехникч кеһәд, күүндвр келгүлх. Хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

«ТЕЕГИН» СОВХОЗД

Зунын чилгч, намрин эклц цаг. Халун номһрад, серүн оржана. Асхнд зөвәр зекүн болад, һазрт чиг уидг болв.

«Теегин» совхозин әмтн ик байрта бәәнә. Тәрә хадлһн, буудя зөөлһн эвтән орв. Государствд буудя хулдлһар хойр зура күцәгдв.

Келсн үгдән күрәд, хойр үвлд күрх малын хот совхоз белдв. Тәрмр өвсн хойрдад хадгдв. Эн көдлмш кегдә бәәнә. Тәрәнә солом тер ормдан овалгдҗана.

Малас бас сән төл авгдв. Государствд ноос, мах хулдлһна зурас давулҗ күцәгдв. (72 үг.)

(Нармин М.)

Үгмүд: зекүн, чиг, эвтән, тәрмр, цол, төл.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, теднәр давтулад келүлх, тетрадьтнь бичүлх.

АРТЕК

Артек — Хар тецгсин көвәд бәәх пионерск лагерь. Терүнә бәәх һазр йир сәәхн. Тенд мана орн-нутгин бичкдүд җил болһн амрна. Нарт делкән кесг орн-нутгудас бичкдүд бас ирнә. Тедн хамдан үүрләд, наадад, теңгст өөмәд, цаган сергмҗтәһәр давулна. Сара хонг яһҗ давснь медгдхш.

Хәрх цагнь өөрдхлә, тедн невчк гейүрнә. Бас нег өдрт үлдхәр, бас нег дәкҗ теңгст өөмхәр седнә. Болв автобусмуд ирәд, тедниг самолетд күргнә. Хайгудан авлцад, мендләд, тедн сална. Зәрмнь Норильскүр, зәрмнь Дели балһснур, зәрмнь — Бухарестүр хәрнә. (76 үг.)

(Н. Рождественская.)

Үгмүд: Артек, сергмҗтәһәр, гейүрнә, хайгудан, сална, зәрмнь.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, Артекин тускар күүндвр кех. Оларн зура кеһәд, тер зураһар нәәрүлҗ бичх.

ӨРК-БҮЛИН ТУСК КҮҮНДВР

Сурһульчнрт иим сурврмуд өгәд, өрк-бүлин тускар күүндвр кех:

1. Тана өрк-бүлд кедү күн бәәнә?
2. Кень альд көдлнә, ю кенә?
3. Чи гертән ю кенәч, кенд дөц-тусан күргнәч?

Селвг. Күүндврин хөөн сурһульчнрар өрк-бүлинь тускар ахрар бичүлх. Умшулад шүүх. Яһҗ тәрүгән нерәдхинь сурһульчнрар келүлх.

ӘРӘСӘН ТҮРҮН ТӨМР ХААЛҺ

СССР-ин Улсин Эдл-ахун Күцәмҗин Һәәхүлд (ВДНХ-д) «Төрскнә төмр хаалһд — 150 җил» гисн һәәхүл секгдсн бәәнә.

Әмт зөөдг түрүн поезд Әрәсәд 1837 җилин хулһн сарин 30 өдр йовҗ. Петербургас Царское Село күртл тер йовҗ. Тер поездиг 1837 җилин ноха сард авч ирсн бәәҗ. Тиим поездиг тиигхд зуг Бельгд болн Англьд кедг бәәҗ. Тиигҗ тер һәәхүлд келгдҗәнә. (59 үг.)

Үгмүд: һәәхүл, хулһн сар, ноха сар.

Селвг. Келврин учр-утхар күүндвр кечкәд, оларн зура кеһәд, нәәрүлҗ бичүлх.

ҺАЗР ДЕЕР КЕДҮ КҮН БӘӘДВ?

1987 җилин така сарин 11-д һазр деер бәәх цуг әмтнә то тавн җува (миллиард) күрч. Терүг альдас, кен медсмб? Номтнр тоолад медҗ. Тер то-дигиг Парижд болсн күүндвр деер Негдсн Келн-әмтни Организацин элч зәңглҗ.

Үгмүд: җува, Негдсн Келн-әмтни Организац (ООН), элч.

Селвг. Эн тодлвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, күүндвр кех. Меддг орн-нутгудынь нерәдүлх, тедн альк тивд бәәхинь келүлх. Зәңгсиг тетрадьтнь бичүлх.

ЗУРА ДАВУЛҖ КҮЦӘГДВ

Черноземельск района «Улан туг» гидг совхоз райондан нег ик гисн эдл-аху. Эн совхозд 46 миңһн хөн бәәнә. Үвл күнд-күчр болсн бийнь хөөчнр хөөдән һару баһтаһар авч һарна. Шин төл авлһн сән болв.

Энд зуна түрүн сарин эклцәр хөд кирһлһн эклнә. Эн көдлмшиг совхоз сәәнәр эклҗ, эрт төгсәнә. Хөн болһнас дундлад 4,5 килограмм ноосн авгдна. Государствд сән чинртә ноосн хулдгдна. Зураһан совхоз давулҗ күцәнә. (66 үг.)

Үгмүд: эдл-аху, күнд-күчр, һару, шин төл, дундлад, чинртә.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, учр-утхарнь күүндвр кех. Сурһульчнрар давтулад келүлх. Эврәннь районда ямаран эдл-аху бәәхин тускар, ю кедгин тускар күүндвр кех. Хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

ХОЙР ЗАЛХУ

(Хальмг улсин тууль.)

Кезәнә бәәҗ. Нег залху күн бәәҗ. Терүнд саднь ирәд, махинь чанчкад йовҗ одна. Махнь буслад болна. Болв тер махан һарһҗ идхдән залхурад кевтнә. Терүнүр бас нег залху үүрнь ирнә.

— Өөрч болсн махн бәәнә, һарһ, хоюрн идий,— гиҗ кевтсн залу ирсн залхуд келнә.

— Һарһад уга махн болхла, би чиги идхшив,— гиҗ келәд, тернь бас хажуднь кевтнә. Хойр залху унтҗ одна. Холас йовсн, өлссн, ундассн нег күн герт орҗ ирнә.

— Эн хойр махан идәд, цадад унтҗ билтәл,— гиҗ санад, махинь һарһад идчкәд, залу йовҗ одна.

Тиигҗ хойр залху махн уга үлдҗ. (91 үг.)

Үгмүд: залху, саднь, буслад, хажуднь, өлссн, ундассн, цадад.

Сурврмуд:

1. Залхуд махинь кен чанҗ өгч?
2. Хойр залху махан яһад эс идҗ?
3. Махинь кен идҗ?

Сурврмудын хәрүснь сурһульчнрар тетрадьтнь бичүлх.

Селвг. Туулиг умшад, учр-утхарнь күүндвр кех. Хойр залхун күүндвриг сурһульчнрар келүлх.

ТӘРӘ ХУРАЛҺНД

Хаалһин хойр талаһар урһсн тәрәнә захнь үзгдхш. Шарлад болҗ одсн тәрән салькнд әрә һаңхад бәәнә. Эн «Төрскн» гидг нертә колхозин тәрән. Колхоз хойр миңһн гектар тәрәтә.

Ард-ардасн цувлдад, дөрвн комбайн тәрә хадна. Комбайн болһнур машин ирәд, буудяһинь авна. Тедн комбайн ток хойрин хоорнд торл уга гүүлднә. Ток деер буудян ик ова бәәнә. Терүг машиһәр цеврлҗ хуралһнд кесг әмтн көдлнә. Бичкдүд теднд бас чидләрн дөң болна. (67 үг.)

Үгмүд: захнь, шарлад, һаңхад, цувлдад, цеврлҗ, чидләрн.

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар давтулад келүлх. Келврин хойрдгч әңгд зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх.

КӨК ТЕҢГСИН КӨВӘД

Каспийск балһсн Көк теңгсин көвәд бәәнә. Урднь эн балһсн Хальмгтан заһсна промышленностин цутхлң болҗала. Заһсна завод, заһсна-консервин комбинат бәәлә. Деернь маши тосхдг завод немгдв. Эн завод автолавкс кеҗ һарһна. Тер машидиг ода орн-нутгин булң болһнд үзҗ болхмн.

Сүл җилмүдт тенд бас нег шин эдл-аху тогтв. Тернь — аң өскдг «Лаганский» гидг совхоз. Тенд цаһан, хар, бор, шар өңгтә бөөлцн аңгуд өскнә. Тедниг хәләҗ, асрҗ өскдг әмтн килмҗтәһәр көдлнә. (70 үг.)

Үгмүд: цутхлң, немгдв, булң, бөөлцн, килмҗтәһәр.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, күүндвр кех. Сурһульчнрар дав-тулад келүләд, зура келгүләд, **«Каспийск балһсн»** гисн нертәһәр нәәрүлҗ бичүлх.

ЭЭҖИН ЙӨРӘЛ

Цаста эмгн хойр суулһта ус үүрсн әрә көндрәд йовҗ йовна. Өмнәснь хойр бичкн көвүн тосҗ ирв.

— Ээҗ, мендвт? Эн усан маднд өгтн, бидн герттн күргнәвидн, — гив. Хойр көвүн усинь селгәдәр үүрәд, эмгнә герт күргв.

— Ээҗ, та һанцаран бәәдвт?— гиҗ Бадм көвүн сурв.

— Э-э, һанцаран бәәнәв. Нег көвүтә биләв, терм 1941 җил орн-нутган харсҗ йовад хорла. Пенсь авнав. Хот-хувцар түрү бәәхшив,— гив.

Бадм Сарң хойр һарад, модынь хамхлад, орулад өгчкв.

— Маңһдурас авн мана 4-гч классин күүкд-көвүд селгәдәр ирәд, танд дөң болад бәәх,— гиҗ келәд, хойр көвүн һарв.

— Ут наста болтн, эрүл-менд өстн!— гиҗ йөрәһәд, эмгн үлдв. (97 үг.)

(Куукан А.)

Үгмүд: үүрсн, әрә, тосҗ, селгәдәр, хорла, түрү, йөрәһәд.

Сурврмуд:

1. Цаста эмгнд хойр көвүн яһҗ дөң болҗ?
2. Цаста эмгнә көвүн яһҗ?
3. Бадм Сарң хойр эмгнд ю келҗ?
4. Ээҗ тедниг яһҗ йөрәҗ?

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, сурһульчнрар келүләд, күүндвр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. Эврә нердинь олулх.

МӨҢКРСН НЕРН

...Бурмин өөр овалһата чолуд кевтнә. Тер чолуд заагт бичкн разведчик Леня Голиков фашистнриг гетҗәнә. Цаг йир удан давсн болҗ терүнд медгдв. Генткн хортна нег машин гүүһәд һарад ирв. Бурмар һарх алдндан тер түрги йовдлан номһав. Минь тер саамла Леньк гранатан шивәд оркв. Машин таг зогсв. Терүнәс нег немш офицер һарад, урһа моднур зулв. Леньк терүг автоматар хав. Болв туссн уга. Офицерин һарт портфель йовсинь тер үзв. «Энүг әмдәр тәвҗ болшго»,— гиҗ Леньк санчкв. Өвдглҗ сууһад, төвләд хав. Гитлеровск офицер һаран сарсалһад унв.

Лагерүрн Леньк ора ирв. Күзүндән хойр автомат өлгҗ, һартан портфель бәрҗ. Терүнднь немшин штабин документс бәәҗ.

...1943 җилин туула сарин чилгчәр болсн нег ик дәәлдәнд Ле-

ня Голиков эмнэсн хаһцв. Советск Союзин Герой гисн нерн терүнд зүүгдҗ мөңкрүлв. (121 үг.)

(«Пионер» журналас.)

Үгмүд: заагт, разведчик, гетҗәлә, тогтнв, зулв, төвләд, эмнэсн хаһцв, мөңкрүлв.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, учр-утхарнь күүндвр кех. Хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. Сүүлин нег эңгәс бээлһнә нердинь олулх.

ТҮРҮН ЦАСН

Өрүн босхла, делгүдән һазр цәәҗ одсн бәәнә. Һазр ик цаһан немнә көдрсн мет болҗ үзгднә. Хәләхд йир өврмҗтә. Гермүдин деевр деер, моддын ацмуд деер, һазрт көвкр цасн кевтнә. Модна ациг көндәхлә, цасн асхрад унна. Йовхла, көл дахад, наалдад бәәнә.

Тиим цагла һолын, нуурин усн харлҗ үзгднә. Тегн цасн деер олн зүсн мөр үзгднә. Тер мөриг шинҗләд хәләхлә, ямаран ац, ямаран шовун йовсинь медҗ болхмн.

Болв түрүн цасн — үвл биш. Тиим цасн удан бәәхш, дарунь хәәлҗ одна. (78 үг.)

Үгмүд: цәәҗ одсн, цаһан немнә, өврмҗтә, ацмуд, көвкр, ациг, мөр.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, теднәр давтулҗ келүлх. Түрүн цасна тускар сурһульчнрин үзсн, шинҗлсинь келүлх. Оларн зура келгүләд, нәәрүлҗ тетрадьтнь бичүлх.

МЕКТӘ МОҺА

Моһа модна нәрхн ациг деесн кевтә орачкад кевтв. Тер күмсән күләҗ гетҗәнә. Ац деер бичкн богшурһа ирәд суув. Моһаг тер үзсн уга. Моһа терүг бәрәд авчкв. Ик богшурһа терүг үзчкәд, нисҗ ирәд, моһан сүүләс чоңкв. Моһа эргәд зуухар седв. Тер саамлаһан бичкн богшурһаһан алдчкв. (46 үг.)

Үгмүд: ациг, орачкад, күмсән, гетҗәнә, чоңкв, эргәд, зуухар.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, учр-утхарнь күүндвр кех. Сурһульчнрар хойр-һурв давтулад келүлчкәд, тетрадьтнь бичүлх. **Ямаран?** гисн сурврт хәрү өгчәх үгмүдинь олулх.

ТОҺРУНА ҺУУҖМУЛ

Автобусн станцин өөрәһәр бичкн тоһрун йовад бәәнә. Эмтнәс тер әәхш. Теднә хайҗ өгсн өдмгиг идн йовҗ, өөдән хәләһәд йовна. «Ийлән санҗах бәәдлтә»,— гиҗ эмтн күүнднә.

Генткн «Журка, Журка!» гиҗ хәәкрсн дун соңсгдв. Һартан хот

бәрсн нег көвүн тоһрунур адһж йовна. Шовун көвүг үзчкәд, живрән сарсалһж деләд, тосад гүүв. Көвүнә авч ирсн хотыг һартаснь чоңкад идв.

— Эн тоһрун чамд иҗлдсмб?— гиж нег күн сурв.

— Нег дәкж би ө-шуһу моднур йовж йовлав. Хаалһ деер эн тоһрун сууж. Живртән шавта бәәж. Тегәд нисж чигн, йовж чигн чадлго бәәж. Би энүг гертән авч ирүв. Эгчтәһән хоюрн бидн асрад, шавинь эдгәвүвидн. Журк гидг нер өгүвидн. (102 үг.)

Үгмүд: иҗлән, сарсалһж, деләд, иҗлдсмб, шавта, иҗлдв, чоңкад, асрад.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгәд, учр-утхарнь күүндвр кех. Сурһульчнр дундас кенлә ним бәәдлтә йовдл учрсна тускар келүлх. Көвүнә келсн үгиг сурһульчнрар давтулж келүләд, тетрадьтнь бичүлх. Умшулад шүүх.

ХАЛЬМГИН ГИИЧНР

1987 җилин ноха сарин дундурар мана республикд Индин артистнр ирлә. Тедн Элст балһсна, Яшкульск болн Приозерн райондын күч-көлсчнрт эврәннь билг-эрдмән үзүлв. Индин кезәңк «Одисси» гидг би әмтнд таасгдв.

Ансамбльд көгжмин цокдг зевсгүд олар олзлгдна. Тедн дунд Индин кезәңк кеңкрг һоллгч орм эзлнә. Терүг цокдг Подма Чаран Бехераг, бүшкүр татдг Давиипрасад эрдмәрн өнчрна.

Индин улсин кс сәәхн би олн зүсн янзта. Тедн дундас «Одисси» гидг бииһин янз йилһрнә. Эн би Индин дорд үзгин Орисса гидг штатд тогтсн бәәж. Энүг Аруна Моханти болн Нандита Паттнаик хойр сәәхн биилж үзүлв. (89 үг.)

(«Хальмг үнн» газетәс.)

Үгмүд: билг-эрдмән, көгжмин, зевсгүд, кеңкрг, янзта.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгәд, учр-утхарнь күүндвр кех, сурһульчнрар давтулад келүләд, эклц хүвинь тетрадьтнь бичүлх, эврә нердинь олулад татулх.

«ДОҺЛҢ ЭМГН».

Нег дәкж би ахтаһан хоюрн һолд өөмхәр одлав. Нарта халун өдр билә. Мана хотнас һол нег километр дүңгә һазрт бәәлә. Маниг тенд күртл, үүлн бархлзад һарч ирв. Дару-даруһь һал цәкләд, оһтрһу дуурхад бәәв. Хур зөвәр холас шуугад ирв. Ик-ик умшта хур ирәд цокхларн, махмудыг өвдкәһәд бәәв. Бидн гүүлдәд, һолын көвәд бәәсн модн дор орувидн.

Маниг модна дор ирәд зогссна дарунь хур гиив. «Хәлә, Бадм, ямаран сәәхн!»— гиж ахм теңгрүр заав. Теңгрт улан, көк, ноһан, шар өңгтә бүс сәәхн солңһтрж үзгдв. Нег захнь мана хотна цааһар

оржана, наадк захнь һолын цааһар. Кеєгтән бидн һәәхүвидн. Йир сәәхн!

— «Доһлң эмгн» гидмн,— гиж ахм нанд цәәлһв. (104 үг.)

Үгмүд: бархлзад, дуурхад, умшта, гиив, өвдкәһәд, солңһтрж, һәәхүвидн.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгәд, учр-утхарнь күүндвр кех. Кенлә ним йовдл учрсна тускар келүлх. **Ямаран?** гисн сурврт хәрү өгчәх үгмүдинь олулх. Келврт зура хамдан кеһәд, нәәрүлж тетрадьтнь бичүлх.

КҮЧ-КӨЛСН

Күч-көлсн, көдлмш — мана келнд хамгин күндтә гисн үгмүд. Күч-көлсн күүнд усн мет, аһар мет, өдмг мет кергтә. Көдлмш угаһар күн бәәж чадхш.

Космическ кермс кесн күүнә — Сергей Павлович Королевин нерн ода кенд болв чигн темдгтә. Космическ керм тосхх күсл терүнд бичкнәснь авн үүдсмн. Цуг насн-җирһлиннь туршарт тер шунж көдлсмн. Аш сүүлднь күслән тер күцәсмн. Космическ түрүн керм һазрас теңгрүр нисж һарсмн.

Терентий Семенович Мальцев насн-җирһлиннь туршарт һазр деер көдләд, эврәннь күч-көлснә зөрмг үүлдврән күцәсмн. Хурас чигн, хагсу һаңгас чигн әәдго ик урһц өгдг буудян сорт тер урһаж авсмн. Мальцевин тер буудя орн-нутгин тәрәнә теегт делгүдән урһдг болсмн.

Тиигж күн күч-көлсиг туурулна, күч-көлсн күүг туурулна. (105 үг.)

(Ю. Яковлев.)

Үгмүд: күч-көлсн, аһар, космическ, күслән, болзг, чинрнь, эв-арһ, туурулна.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгәд, давтулад келүлх. Көдлмшин чинрин тускар күүндвр кех. Келврин түрүн хүвиг тетрадьтнь бичүлх.

ЧАПАЙ

Нег дәкж бичкн партизан Саша Бодун гемтә экдән золһад, нег өдрәр хәрлә. Партизанск отряд терүнд мөрн цан өгч. Өвртән нег гранат дүрәд, хаждудан бууһан тәвәд, тер һарад йовж.

Гертән өөрдж йовтлнь, селәнә әмтн харһв. Тедн фашистнрәс зулж йовж. Көвүн мөрн цанан күүкд улст өгч. Эврән хаалһин хаҗуд модн дотр бултад суув. Фашистнр һарч ирхиг тер күләв.

Фашистнр һарад ирхлә, Саша тедниг хаж. Орман тер соляд йовж. Кесг күн хаҗана гиж санад, фашистнр әәчкв. Үүмхләрн, тедн тонж авсн өлг-эдән хайчкад зулж.

Саша модн дотрас һарад экүрн ирв. Сөөднь отрядурн тер хәрҗ ирлә. Тер йовдлын тускар күүнд Саша юм келсмн уга. Терүнә тускар разведчикүд зәңглҗ.

Тер цагас авн Саша Чапай гиҗ нерәдгддг болҗ. (112 үг.)

Үгмүд: золһад, өвртән, зулж, бултад, әәчкж, үүмхләрн, тонж, өлг-эдән.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгәд, давтулад келүлх, учр-утхарнь күүндвр кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. **Яһж?, ю кеж?** гисн сурврмудт хәрү өгчәх үгмүдиг олулх.

ТИМУРОВСК КОМАНД

Элст балһсна 4-ч дундын школын 5-ч «Б» класс тимуровск команд гиҗ нерәдгднә. Терүнә сурһульчнр кесг багт хувагдад, дәәнә болн күч-көлснә ветеранмудт дөң-тусан күргнә.

Нег тиим команд манаһур даңгин ирнә. Хаша-хаациг арчҗ, хураҗ өгнә. Һарудын буг өвс таслна. Хаврт зәрмдән һаруд малтлһнд дөң болна. Көдлмшиг тедн йир дигтә-тагтаһар кенә. Сурһулян чигн тедн сәәнәр сурна. Юуһар болв чигн соньмсна, ю болв чигн сурна.

Теднә тер седвәртә седклд би байрлнав. Теднә сән седклин дөң-туст ханнав.

Сән өдрлә, тер дотр Диплврин өдрлә, тедн намаг дуудна. Би класстнь одад, дәәнә болн эвәр бәәлһнә тускар күүндвр кенәв. Теднә сурврмудт хәрү өгнәв. (97 үг.)

(**«Хальмг үнн»** газетәс.)

Үгмүд: хувагдад, дөң-тусан, буг, тохнятаһар, соньмсна, седвәртә.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгәд, давтулад келүлх, күүндвр кех. Ветеранмудт кен, ямаран дөң күргдгин тускар келүлх, эн тимуровск командын тускар нәәрүлһ тетрадьтнь бичүлх.

ӘӘМТХӘ КӨВҮН

Хар теңгсин көвә. Шин ирсн нег көвүн һахуляр зав[illegible] теңгсүр одв. Теңгсин өндр чагчм деегүр йовад, тер [illegible]ләв. Өмнь шовһр-шовһр ик чолуд кеттәһ үзчкәд, көвүн [illegible] зогсна.

Эн саамла теңгст нег заһсч-колхозник [illegible]һпар йовж. Х[illegible] бичкн күүкнь сууна. Тер күүкн көвүг үзв. [illegible] зогсснь бас [illegible]

Генткн салькн үлэхлә, көвүн һахулян [illegible]. Тернь теңгс[illegible] көвәд ирҗ унна. Көвүн терүндән һундрхад, [illegible] буухар седв. Болв әәһәд зогсв. Күүкн оңһцасн бууһад, һ[illegible] авчкна.

Терүг үзчкәд, көвүн уурлад, әәхән ма[illegible] ке[illegible]д унж. Босж

ирəд, күүкнə һарас атхчкад:— Аль нааран! Энчн мини һахуль!— гиһəд хəəкрнə.

— Ав, нанд чини һахуль керго,— гиж күүкн келəд, һахулинь өгчкв. (108 үг.)

Үгмүд: һахуляр, аңнхар, зaһсч, һундрхад, зөрц, келврəд.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгəд, учр-утхарнь күүндвр кех. Сурһульчнрар давтулад келүлх. Зaһсч, оңһц, теңгс, өөмтхə, хатуч гисн үгмүд орулад, сурһульчнрар цөн зәңг бүрдəлһүлəд, тетрадьтнь бичүлх.

ВЕТЕРАНМУДТ МАНА ХАНЛТ

Бидн дəəнə болн күч-көлснə ветеранмудур однавидн. Теднд дөң-тусан күргнəвидн. Миниг ирхлə, тедн икəр байрлна.

Теднə зəрмнь көл уга, һар уга. Мини аав Василий Иванович 1945 жил Германьд дəəлдж йовад, алгдсн бəəж. Мини эк бичкндəн шавтад, нег мөч уга үлдж. Цуг тер тоот — дəəнə уршг. Советск əмтнд дəəнə үзүлсн зовлңгин тускар, терүнд хорсн бичкдүдин тускар, хамхрсн-эвдрсн балһсдын болн селəдин тускар тедн маднд келж өгнə.

Дəəнə ветеранмудт бидн ханнавидн. Юңгад гихлə Төрскн орннутган фашистск деермчнрəс харсж авсмн. Теднə күчəр бидн əмд-менд жирһж бəəнəвидн. Теднлə хамдан эвəр бəəлһнə төлə ноолдж бəəнəвидн. (90 үг.)

(«Пионерск үнн» газетəс.)

Үгмүд: итклтə, дөң-тусан, мөч, деермчнрəс, əмд-менд, уршг, харсж.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшж өгəд, давтулад келүлх, учр-утхарнь күүндвр кех. Ветеранмудт кен дөң-тусан күргдгин тускар келүлх. Келврин сүүлин хүвиг давтулж келүлəд, тетрадьтнь бичүлх.

«ХАРАДА»

Күн болһнд эврə нерн бəəнə. Болв зəрминь нерəрнь келхш. Наадлад, эс гиж өкəрлəд, талдан нер өгнə. Нег дəкж Бадм Церн гидг хойр көвүн ноолдж. «Чи йоста эр така бəəжч!» — гиж Церниг Бадмин эк келж. Бичкн Сарул күүкнд гертксnь «Нуһсн» гиж нер өгч. Йовхларн, тер хойр талан нəəхлəд йовдг бəəж.

«Эр така», эс гиж «Нуһсн» гисн нер зүүхдəн кен болв чигн дурта болхн уга. Болв Мергнə эгч Саглриг үүрмүднь «Харада» гиж нерəднə. Тер тосхлтын өндр кранд көдлнə. Тиим деер һархдан зəрмнь əəнə. Саглр болхла, нам дуулн бəəж көдлнə. Тиим серглң төлəднь терүг «Харада» гиж нерəдж. Дорас хəлəхлə, терүнə суудг кабин харадан үр мет болж үзгднə. (95 үг.)

(«Хальмг үнн» газетəс.)

Үгмүд: өкəрлəд, нəəхлəд, кранд, серглң, кабин, үр.

Сурврмуд:
1. Зәрм әмтнд талдан нерн яһад өггддв?
2. Церн көвүнд, Сарул күүкнд яһад нерн өггдж?
3. Саглр күүкиг үүрмүднь «Харада» гиҗ яһад нерәдж?

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, давтулҗ келүләд, учр-утхарнь күүндвр кех. Сурһульчнрин өрк-бүләс тоохлтд кен көдлдгинь, ю кедгинь келүлх.

ЭЗН БИШ ЙОВДЛ

Бидн нег дәкҗ һазр-усан йовҗ хәләвүвидн. Мана һазр йир сәәхн. Уулмуд, урһа модд, бичкн һолмуд бәәнә. Мана багш Гусейн Рабаданович Дагестаниг сәәнәр меднә. Мана района, селәдин туужиг келҗ өгв. Йова-йовҗ бидн талдан района Лица гидг селәнд күрүвидн.

Тенд бидн эзн биш йовдл үзүвидн. Һундл төрх седкл маднд үүдәв. Тенд хуучн төмр суулһс, хала банкс, хамхрха велосипедмүд, төмрин кизәрмүд кевтнә. Нам бүкл комбайн хамхрад, тарад кевтнә. Зәрм әңгсинь цуцад авчкҗ.

Бидн эврәннь селәндән төмрин күшиг цуглулад, хураһад бәәнәвидн. Государствд тер кергтәг бидн меднәвидн. (85 үг.)

Үгмүд: һазр-усн, тууҗиг, эзн биш йовдл, һундл, кизәрмүд, күшиг.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, давтулад келүлх. Оларн зура кеһәд, тер зураһар келвриг тетрадьтнь нәәрүлҗ бичүлх.

ҮҮРМҮДИН ДӨҢГӘР

Мана герин хот кедг хорад ясвр кегдлә. Чолуд, хамхрха плиткс, элсн, шавр пол деер дүүрәд кевтлә. Теруг би өрүһәр эктәһән хоюрн зөөҗ һарһҗалав. Тер саамла мини үр Лена күүкн ирв. «Йовад наадый»,— гиҗ тер дуудв. «Үзҗәнч, көдлмш дала, йовдг арһ уга!»— гиҗ би хәрү өгүв. «Би дөң болнав»,— гиҗ Лена келәд көдлв.

Дарунь, удсн уга, мана өөр бәәдг Нарн көвүн ирв. «Би бас дөң болнав»,— гиҗ тер келәд,. бас көдлв. Дәкәд мини үр Кермн күүкн ирв. Бас дөң болв. Тегәд бүкл бригад болҗ күцвидн. Көдлмш йир сергмжтәһәр кегдв.

Цуг хог-богиг йир шулуһар зөөһәд һарһчквидн. Полыг арчад, уһаһад, цеврләд оркувидн. Мини эк үүрмүдтм икәр ханв. Үүрмүд ни-негн болхла, ямаран чигн күнд көдлмшиг күцәҗ чадхмн. (115 үг.)

Үгмүд: ясвр, саамла, дөң, сергмҗтәһәр, хог-бог, ханв, ни-негн.

Селвг. Келвриг сурһульчнрт умшҗ өгәд, давтулад келүлх. Кенлә иим йовдл учрсна тускар келүлх. Эн келврт зура хамдан кеһәд, нәәрүлҗ тетрадьтнь бичүлх.

ҮНТӘ БЕЛГ

Хувцан тәәлдг һазрт сурһульчнр шууглдад бәәнә. Хувц авч өлгҗәх Нюра гергн күцгдәд бәәнә.

Багшнртан ямаран белг авч ирсән үзүләд, сурһульчнр күүндҗәнә. Юннатск кружокин күүкд бүкл багла цецгүд авч ирҗ. Тернь цуһараднь өврмҗ болв.

Кесг сурһульчнр Нюрад цецгүд болн талдан чигн белгән өгв. Сән өдрләнь йөрәв.

Хойрдгч классин сурһульч Сережа Камышов сүүлд орҗ ирв. Тер адһн йовҗ, Нюрад белгән өгв. Тернь зург бәәҗ. Йир сәәхнәр зурҗ. Хусм модд урһҗана. Теднә дор цаһан, шар, көк цецгүд урһҗана. Хажуһарнь һол гүүҗәнә. Нарн сәәхнәр герлтҗәнә. «Нюра, таниг йөрәҗәнәв. Сережа Камышов»,— гиҗ зургин дор бичәтә.

«Эн нанд үнтә белг!»— гиҗ Нюра байрлҗ келәд, үзгдх һазрт өлгв. (103 үг.)

(**Л. Воронкова.**)

Үгмүд: **өлгҗәх, күцгдәд, юннатск, өврмҗ, хусм модн,** сәәхнәр, герлтҗәнә.

Сурврмуд:

1. Сурһульчнр альд хурҗ?
2. Тедн юуна тускар күүнджәнә?
3. Нюра гисн кемби?
4. Сурһульчнр Нюрад ямаран белг өгч?
5. Сережа Камышов Нюрад ямаран белг өгч?
6. Нюра байрлад, юн гиҗ келҗ?

Селвг. Келвриг умшҗ өгәд, күүндвр кех: күүг күндллһн, килмҗән өглһн — келврин һол учр-утх болҗахиг медүлх. Сурһульчнрар давтҗ келүләд, тетрадьтнь бичүлх. **Ямаран?** гисн сурврт хәрү өгчәх үгмүдинь олулх.

КЕН КЕНИГ ӨӨЛҮЛҖ

(Эскимос улсин тууль.)

Кезәнә бәәҗ. Теңгсин көвәһәр аратын кичг гүүҗ йовҗ. Уснас нег бичкн заһсн һарч ирәд, хәләһәд зогсҗ. Аратын кичг терүг үзчкәд:

— Заһсн, заһсн, чи ик нүдтәч, ик амтач!— гиҗ наадлҗ.

— Чи бийчнь савһр ноостач, төгрг нүдтәч!— гиҗ заһсн аратыг хәрү наадлҗ.

Аратын кичг терүнднь өөләд, ууляд хәрнә.

— Кен чамаг өөлүлв? Яһад уульвчи?— гиҗ экнь сурв.

— Уульлго бәәх билү!— Намаг теңгсин заһсн наадлв. Савһр ноостач, төгрг нүдтәч!— гив.

— Чи терүнд үг келсн угайч?

— Би зуг терүг ик нүдтәч, ик амтач,— гиләв.

— Терлм. Чи терүг түрүлҗ өөлүлҗч,— гиҗ экнь цәәлһв. (90 үг.)

(«**Мурзилка**» **журналас.**)

Үгмүд: көвәһәр, савһр, төгрг, өөләд, ноостач, наадлв.

Сурврмуд:

1. Аратын кичг заһсиг яһж наадлж?
2. Заһсн терүг яһж наадлж?
3. Аратын кичг яһад уульж?
4. Экнь терүнд юн гиж цәәлһж?

Селвг. Туулиг сурһульчнрт умшж өгәд, теднәр келүлх. Учр-утхарнь күүндвр кех. Эн сурврмудын хәрүсинь тетрадьтнь бичүлх. Түрүнк һурвн зңгәс бәәлһнә нердинь олулх.

ЭЗНЬ КЕМБИ?

Жук гидг нертә ик хар ноха билә. Терүнә нег көлнь хуһрха бәәж. Коля Ваня хойр терүг уульнцас дахулад авч ирнә. Асрад, көлинь бооһад эдгәнә. Болв кень йоста эзн болжахнь медгдхш. Тегәд тедн хоорндан зүтклдәтә бәәнә.

Нег дәкж тедн модн дотраһур йовж. Жук өмннь гүүж йовж. Хойр көвүн нохаһан булалдад, саак зүтклдж йовж.

Генткн модна харулчин хашаһас хойр ик ноха һарч ирнә. Тедн Жукур дәврнә. Терүг унһачкад базһна. Ваня әәчкәд, модн деер һарна. Коля мод шүүрч авад, нохаһан харсна. Тер хоорнд эзнь һарч ирәд, нохасан көөнә. «Кенә нохав эн?»— гиһәд, тер уурлна. «Мини ноха»,— гиж Коля келнә. Ваня тагчг бәәнә. (101 үг.)

(В. Осеева.)

Үгмүд: хуһрха, дахулад, асрна, зүтклдәтә, булаһад, харулчин, унһачкад, базһна, харсна.

Селвг. Келвриг умшж өгәд, сурһульчнрар умшулад, күүндвр кех. Хамдан зура кеһәд, тетрадьтнь бичүлх. Эврә нердинь олулад, дораһурнь татулх.

ХАМГИН ХАЛУН БӘӘРН

(Шог келвр.)

Оля күүкн Вова көвүн хойр класстан дежурн бәәж. Тедн классан ахулж. Терз деер цецгүд бәәж. Теднә тоосиг Оля арчж. Хәләхлә, цецгүдин хамтхасд гилжилдәд бәәж. Бәәдлнь, терз деер киитн болад, эдн даарчана гиж, күүкн санна.

— Вова, мана класст хамгин халун бәәрн альд бәәх гиж чи саннач?— гиж Оля сурна.

— Классин самбрин өөр! Нанд тенд даңгин халун болна,— гиж Вова торлго хәрү өгнә. (64 үг.)

(«Пионерск үнн» газетәс.)

Үгмүд: ахулж, тоосиг, гилжилдәд, даарчана, хамгин, даңгин.

Сурврмуд:

1. Оля Вова хойр класстан ю кеж?
2. Оля юуна тоос арчж, ю үзж?

3. **Воваһас тер ю суржә?**
4. Вова ямаран хәрү өгч, яһад тиигж келж?

Селвг. Келвриг умшж өгәд, умшулад, күүндвр кех. Сурврмудын хәрүснь тетрадьтнь бичүлх. Удан эгшгүдтә болн давхр хадврмудта үгмүдинь олулх.

ЗЕТКРТӘ ЙОВДЛ

Чкалов зөргтәһәр, ицгтәһәр, ухатаһар нисдг биләә. Кесг самолет тер сөрж хәләлә. Хөөнь тер самолётмуд мана аһарин флотын туурмж болн бахмж болла.

Нег дәкж Чкалов бичкн самолетар нисләә. Кех зөвтә цуг үүлдврән тер күцәчкәд, һазрур бууж йовла. Төгәсән экләд һарһхла, нег төгәнь һарсн уга. Летчикд әәмшгтә бәәдл тогтв. Кемр нег төгә деерән буухла, самолётын живр һазрла харһад, хольврж одхмн.

Тегәд Чкалов хәрү нисәд һарв. Кесг дәкж эргәд, дуһрад хурдар нисв. Кесг дәкж деегшән һарад, дорагшан орад нисв. Аш сүүлднь төгәснь һарв. Самолёт бүрн-бүтн ирәд буув. Тиигж Чкалов зеткртә йовдлыг диилләә. (91 үг.)

(М. Галлайин тодлврас.)

Үгмүд: зөргтәһәр, ицгтәһәр, ухатаһар, сөрж, туурмж (слава), бахмж (гордость), хольврж, эргәд, дуһрад, бүрн-бүтн, зеткртә, күцәчкәд.

Селвг. Келвриг умшж өгәд, сурһульчнрар умшулад, күүндвр кеһәд, хамдан зура тогтаһад, тетрадьтнь бичүлх. Келврин нериг оңдарулад келүлх (бичүлх).

ҺАРГ

Бембеев Гуча Убушаевич

СБОРНИК ТЕКСТОВ ДЛЯ ИЗЛОЖЕНИЙ
ПО КАЛМЫЦКОМУ ЯЗЫКУ
В 1—4 КЛАССАХ

Издание 4-е
На калмыцком языке

Редактор Т. А. Михалева
Младший редактор М. О. Шургучинова
Художественный редактор С. Э. Котинов
Технический редактор К. П. Белова
Корректоры М. А. Чоянова, Т. О. Алубкаева

ИБ 1170
Сдано в набор 03. 05. 89. Подписано в печать 12.07.89. Формат 60x84/16. Бумага типографская № 1. Гарнитура литературная. Печать высокая. Усл. печ. л. 4,18. Усл. кр.-отт. 4,43. Уч.-изд. л. 3,98. Тираж 2000 экз. Заказ 1055. Цена 10 коп.

Калмыцкое книжное издательство,
358000, г. Элиста, ул. Революционная, 8.
Республиканская типография
Госкомиздата Калмыцкой АССР,
358000, г. Элиста, ул. Ленина, 245.

Бембеев Г. У.

Б 45 Сборник текстов для изложений по калмыцкому языку в 1—4 классах.— 4-е изд., доп.— Элиста: Калмыцкое книжное издательство, 1989. — 69 с.

Сборник составлен в соответствии с программой начальной школы. Тексты распределены по классам.

Пособие рекомендуется для учителей и студентов.

Б $\frac{4306020200-022}{М 126(03)-89}$ 49—89

ББК 74.2614 Калм

Цена 10 к.